

”והיה לכם לציצית”

קונטרס בענייני התכלת

יו”ל בס”ד לקראת פרשת שלח תשס”ח

ע”י אגודת ”פתיל תכלת”

-
- מצות התכלת - טעמי המצוה, כוונותיה וסגולותיה..... ג
ליקוט ממשנתם של רבותינו
 - התכלת - ארגמון או ינטינה?..... כח
הרב אליהו טבגר
מח”ס כליל תכלת, קרית ספר
 - בענין מן המותר בפיו לגבי תכלת של ציצית..... לב
הרב יוסף אנגל
ירושלים
 - צביעה שניה בתכלת..... מא
הרב צבי וייס
כולל נר נפתלי, ירושלים
 - הלוכש ציצית בלא תכלת - אם עובר בכל תגרע..... מז
הרב ישראל מאיר פאליי
בית מדרש לאברכים, ירושלים
 - בענין מספר חוטי התכלת בציצית..... נח
הרב שלמה טייטלבוים
מח”ס לולאות תכלת, ירושלים
 - תכלת דומה לכסא הכבוד..... סז
הרב אריה שפירא
בית מדרש נתיב דעת, ירושלים

לע"נ

אברהם מרדכי בן ישראל אליעזר

ת.נ.צ.ב.ה

מצות התכלת טעמי המצוה, כוונותיה וסגולותיה

~ ליקוט ממשנתם של רבותינו ~

הקיפם חוקיו כחומה עטרת.
טוטפת בראשם ונזר כותרת.
ומזוזות בפתחם לילה למשמרת.
ותכלת בבגדם לדוגמתו ניכרת.
לתתם לשם ותהילה ולתפארת.
מתוך שיר לברית מילה
מחזור ויטרי

שהציצית מוספת קדושה לישראל

"והייתם קדושים לא-להיכם" זו קדושת כל המצות, אתה אומר זו קדושת כל המצות או אינו אלא קדושת ציצית? אמרת במה ענין מדבר בקדושת כל המצות. רבי אומר זו קדושת ציצית, אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת כל המצות? כשהוא אומר "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב) הרי קדושת כל המצות אמורה, הא מה ת"ל "והייתם קדושים לא-להיכם" זו קדושת ציצית. מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל.

ספרי במדבר פיסקא קטו ד"ה למען תזכרו

תכלת אלו ישראל

תכלת אלו ישראל העטופים בציצית, דכתיב ביה פתיל תכלת.

פסיקתא זוטרתא שמות פרק כה ד"ה וזאת התרומה

כאילו אתה רואה את כסא הכבוד

"וראיתם אותו" אותו ולא אותה, שאם עשית כן, כאלו כסא כבוד אתה רואה, שהוא דומה לתכלת.

במדבר רבה פרשה יז ד"ה ועשו להם

התכלת - חילוק כבוד ליראיו

אמר חזקיהו מה נשתנית תכלת משאר מיני צבעונין שצוה הא-להים להיות בציצית? מפני שתכלת דומה לעשבים, והעשבים דומים לים, והים דומה לרקיע, והרקיע דומה לקשת, והקשת דומה לענן, והענן דומה לכסא, והכסא דומה לכבוד, שנאמר (יחזקאל א) "כמראה הקשת אשר יהיה בענן" וגו'. וחלק ליראיו תכלת שהוא מעין כבודו שנא' (במדבר טו) "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", הוי "ויבא מלך הכבוד" שהוא חולק כבוד ליראיו.

במדבר רבה פרשה יד ד"ה ג ביום השביעי

ראיית התכלת כמו ראיית פנים שלמעלה

חזקיהו אומר אף למראה הקשת דומה התכלת הזאת, שנ' "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב". ואם תאמר, הרי הכל רואין את הקשת, אלא זה שאנו רואין אחריה, אבל פניה שלמעלה אין כל בריה יכולה להסתכל בו. לפיכך צונו הקב"ה על התכלת, שכל זמן שאנו רואין אותה כאלו אנו רואין פני שכינה.

מעשה באחד שביקש להכנס לזונה, והפכה הרוח ציציתו לפניו, ויצא והלך לו. אמרה לו מה ראית. אמר בכבודו של הקב"ה ראית.

משנת רבי אליעזר פרשה יד

ציצית מצלת מן המיתה

ר' יהודה בן שלום אומר גדולה היא הציצית שהיא מצלת מן המיתה. שהרי שאול היה רודף אחרי דוד, והיה מותר לדוד להרגו, אלא שהיה זהיר בציצית, שנאמר "ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל". כיון שיצא לו, יצא מחזור אחריו, ואמר לו "ואבי ראה גם ראה" [וגו']. ולמה הוא קורא [אותו] "אבי"? שהיה חמיו, וחמיו שלאדם כאביו. מה הוא אומר "גם ראה"? אמר לו, לא תהא רואה כאלו הכנף בידי בלבד, אלא אלו הייתי רוצה ראשך בידי. ואחר כך היה מתחרט על הדבר. [אמר] שמא כשם שאמר לי יצרי לכרות את כנפו ושמעתי לו, שמא אלו אמר לי להרגו הייתי הורגו. ד"א ואמר "ואבי ראה גם ראה". אמר לו, "ראה" שנפלת בידי

ורחמתי עליך, "גם ראה" שאלו נפילתי בידך לא היית מרחם עלי. מי גרם לו שינצל, הציצית שהיה זהיר בה.

משנת רבי אליעזר פרשה יד

התכלת הוא לבוש של הארון

ר' יהודה בר' שלום אומר, למה הזהירה תורה על התכלת? לפי שכל הכלים שבמקדש, כשהיו נוסעין, היו מכסין אותן בלבוש תכלת, ואחר כך נותנין עליהן עור תחש מלמעלה. אבל הארון אינו כן, אלא תכלת מלמטן, שנאמר "ובא אהרן ובניו בנסע המחנה", ועור תחש באמצע, ותכלת מלמעלן, שנאמר "ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו עליו בגד כליל תכלת מלמעלה", חוץ מן המזבח, שלא היה עליו אלא בגד ארגמן, שנאמר "ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן". למה ארגמן? שהוא דומה לאש. ולפי שהיה הארון מכוסה תכלת, אמר הקב"ה מי שהוא עוסק בתורה יבוא וילבש לבוש הארון.

משנת רבי אליעזר פרשה יד

על ידי תכלת נזכרים במופתים שנעשו במטה הא-לקים

ר' יהודה ביר' אלעאי אומר, למה הזהירה תורה על התכלת? מפני שהתכלת דומה לספיר, ומטה הא-להים סמפירינון היה, לומר לך, שכל זמן שישראל מסתכלין בתכלת הזו, יהו נזכרין כל אותן האותות והמופתים שעשה הקב"ה במטה הזה. ומניין שהמטה הזה של סמפירינון? שנאמר "והכית בצור" [הצור אינו אומר, אלא בצור], מלמד שהמטה הזה של סמפירינון היה ועשר מכות היו כתובין עליו.

משנת רבי אליעזר פרשה יד

על ידי תכלת נזכרים במה שכתוב על הלוחות

וחכמים אומרים, למה הזהירה התורה על התכלת? מפני שהתכלת דומה לספיר, והלוחות היו שלספיר. לומר לך, שכל זמן שישראל מסתכלין בתכלת הזאת, הן נזכרין במה שכת' בלוחות, ומקיימין אותן. וכן הוא אומר "והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם". אחד לוחות הראשונות ואחד לוחות האחרונות של ספיר

היו, שנאמר "פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים", ואומר "מעיו עשת שן מעולפת ספירים".

משנת רבי אליעזר פרשה יד

ע"י היסורים שמקבל בעד מצוות תכלת מתאהב לפני הקב"ה מצוות בזויות בעולם, מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני, מה לך יוצא לישרף על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא ליהרג על שאכלתי מצה, מה לך לוקה בפרגול על שעשיתי סוכה, על שנטלתי לולב, על שהנחתי תפילין, על שהטלתי תכלת, על שעשיתי רצון אבא שבשמים, הה"ד (זכריה יג) "ואמר אליו מה המכות האלה" מכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים.

ויקרא רבה פרשה לב ד"ה ויצא

תכלת זכר למכת בכורות

ולמה היו הציצית של חוטין משל לבן, ולא של תכלת, התכלת הי' כנגד מכת הבכורות שהיתה בלילה, כשם שהתכלת שחור כך הלילה חשיכה היא, ולפי שאותה מכה היתה של שיכול בנים, ואבידת בנים נקרא שיכול, שנאמר "ואני כאשר שכולתי שכלתי" (בראשית מג, יד).

תכלת. תכלית חיותם. לכך צוה הקב"ה ליתן חוט תכלת זכר לנס שעשה להם הקב"ה שהכה במכת בכורות.

ולמה שמונה חוטיין. השבעה כנגד שבעת ימים שהלכו מן יציאת מצרים עד שעברו את היום, והשמיני כנגד טביעת מצרים, שהיתה ביום השמיני, שנאמר "וישב היום לפנות בקר" וגו' (שמות יד, כז).

מדרש אגדה במדבר פרק טו ד"ה ועשו להם

כאילו הדר שכינה עליו

"יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם", ואין הדרך אלא טלית הדור, הדומה להדור שלך, שנאמר "הוד והדר לבשת" (תהלים קד, א). דאמר ר' חזקיה ואית דאמרי בשם ר' מאיר, תכלת דומה לים, וים דומה לעשבים, ועשבים דומים לאילנות, ואילנות לרקיע, ורקיע לנוגה, ונוגה לקשת, וקשת לדמות, שנאמר

"כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'" (יחזקאל א, כח), אמר ר' חזקיה בזמן שישראל מתכסין בציצית, לא יהיו סבורין שמא תכלת הן לובשין, אלא כך יהיו ישראל מסתכלין בציצית כאילו הדר שכינה עליהן, שנאמר "וראיתם אותו", אותם לא נאמר, אלא אותו להקב"ה, הוי "והדרך על בניהם".

מדרש תהלים מזמור צ

תכלת ולבן - ב' סימני טהרה

ומאן דאית ביה תורה בלא מצוה או מצוה בלא תורה כביכול כאילו הוו ביה בפרודא אבל בדא ודא כאילנא דענפוי מתפרדין לימינא ולשמאלא ואילנא יחודא דתרווייהו באמצעיתא, רשיעיא אינון רשימין בלא סימנין דטהרה אינון דלית להון תפלין על רישא ודרועא, ואינון דלא רשימין בתורה ובמצות ואלין דלא נטרין זכור ושמור ולא רשימין בתכלת ולבן דציצית ואלין דלא רשימין באלין סימנין שקץ הם לכם לאו אינון ישראל אלא עמי הארץ, מה אלין שקץ ושרץ, און אינון נ"א כן שקץ ושרץ כמה דאוקמוה מארי מתניתין עמי הארץ הם שרץ ונשותיהם שקץ ועל בנותיהם אתמר (דברים כז) "ארור שוכב עם כל בהמה".

רעיא מהימנא פרשת משפטים קיט ע"א

לבן ותכלת - הוי"ה ואדנ"י/רחמים ודין

והאי תכלת איהו דין, דינא אדנ"י, דינא דמלכותא דינא, ותרין גוונין רשימין בטלית חד חוור וחד תכלת ועל תרין גוונין אלין אתמר (שמות כד) "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר לבנת" לובן דספיר דאיהו כליל בתרין גוונין רחמי ודינא חוור ואוכס אוכמו דתכלת, ועל תרין גוונין רמיזו רבנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן למהוי ברתא דמלכא ק"ש יחודא דקודשא בריך הוא כליל מתרין גוונין אלין דאינון ידו"ד אדנ"י רחמי ודינא כגוונא דקודשא בריך הוא כליל ב' גוונין יהו"ה אדנ"י למהוי רחמי ודינא כסא דין וכסא רחמים (מטטרון) כמראה אבן ספיר.

רעיא מהימנא פרשת פנחס רכו ע"ב

רק מי שיש לו תכלת בבגדו תפלתו מתקבלת

אמר קודשא בריך הוא למשריין דלעילא מאן דמצלי בין יהא גבור בין יהא חכם בין יהא עשיר בזכוון גבור חכם בתורה ועשיר במצות לא ייעול בהיכלא דא צלותיה עד דתחזון ביה סימנין אלין דיהב גרמיה ביה תקונין דילי ובגין דא אוקמוה מארי מתניתין אם הרב דומה למלאך יי' צבאות תורה יבקשו מפיהו למאן דיהא רשים באלין סימנין בלבושיה תקבלון צלותיה סימנא חדא דיהא רשים בצלותיה בתכלת בכנפי מצוה ציצית דאיהו דמי לרקיע דאיהו מטטרון דיוקנא דיליה תכלת שבציצית...

רעיא מהימנא פרשת פנחס רכו ע"ב

מצבע זה מפחדים עליונים ותחתונים !

תכלת שבציצית איהו תכלת דכל גוויין דאיהי תכלית די' ספיראן וביה ותכל כל עבודת אהל מועד ואיהי לשון כלה הדא הוא דכתיב (במדבר ז) "ויהי ביום כלת משה להקים את המשכן" ואוקמוה רבנן כלת כתיב ואיהו תכלת דשרגא דאכיל תרביץ ועלוון ועליה אמר יחזקאל דמות כמראה אבן ספיר דמות כסא, סגולה דהאי אבן מאן דירית לה לא שלטא נורא דגיהנם עליה, לית נורא בעלמא מקלקל לה, ולא כל מיני מתכות, כל שכן מיא דלא מזיקו לה, מאן דירית לה אתקיים ביה (ישעיה מג) "כי תעבור במים אתך אני" וגו', וכל עלאין ותתאין דסטרא אחרא דחלין מניה, תכלת דימא בגיניה אתמר כי תעבור במים אתך אני, דבסגולה דא סוס ורוכבו רמה בים דא ממנא דמצרים, מגוון דא דחלין עלאין ותתאין, משריין דימא דחלין מניה ומשריין דרקיעא דאיהו תכלת מניה דחלין משריין תכלת דנורא דגיהנם דחלין מניה.

רעיא מהימנא פרשת פנחס רכו ע"ב

רומו למדה הכוללת הכל, שהיא בכל, והיא תכלית הכל

אבל הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומו למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר "וזכרתם את כל" – שהיא מצות השם. וזהו שאמרו (מנחות מג ע"ב) מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא

הכבוד וכו', והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות, כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ולפיכך נקרא תכלת.

רמב"ן במדבר טו, לה

בגימטריא "כסא הכבוד"

פתיל תכלת באתב"ש, ואמ"כ אלכ"א, בגימ' כסא הכבוד או כסא כבודו, וכתוב "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו", ותכלת דומה לכסא הכבוד.

תוספות השלם פרשת תצוה

תכלת מכלה אויבי ה'

ויש מפרשים לשון תכלת על פעולתו לכלות אויבי יי' ועוברי מצותיו.

ריקאנטי במדבר טו, לז

ע"י הסתכלות בתכלת מקיים שלש מצוות

"הראיני את מראיך", אילו מצות התלויין בראייה כגון... והשלישית להסתכל בציצית ובזה מקיים ג' מצות שזוכר המקום ית' שמו, ותכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, קריע' ים, תכלת דומה לים, כל התורה ציצי"ת וח' חוטי"ן וה' קשרים בגימט' תרי"ג. משל למלך שאמר לעבדו תעשה לי דבר זה וקשר לי קשר לזכר, וכשאמר לו ד' דברים או ה' אני צריך להרבה קשרים, מעתה אקשור קשר אחד ואזכור כולם.

דרשות מהר"ח אור זרוע סי' יג

קורח נטרד לפי שלעג ממצוות תכלת

וגדולה מצות ציצית שלא ילעג אדם על מצות ציצית שלא יעשה לו כמו שנעשה לקורח, כי רש"י פירש למה נסמכה פרשת קורח לפרשת ציצית שהיו מלעיגים עליה כי היו עמו נשיאי עדה קרואי מועד אנשי שם ולבשו טלית שכולה תכלת מין אחד ואמרו למשה כגון זו חייבת בציצית או לא ואמר חייבת, ואמרו מה טלית שכולה מין אחד חוט של תכלת פוטר אותה, זו שכולה תכלת לא כל שכן שתפטור עצמה, ומתוך כך נטרדו ונבלעו ונשרפו, כי אמרו חכמים קרח היה מן הבלועים ומן השרופים.

דרשות מהר"ח אור זרוע סי' יג

זכירת קריעת ים סוף ומתן תורה

...תכלת דומה לים וים דומה לרקיע... כי זה לרמוז על ידי התכלת שדומה לים, לזכור ניסים שעשה לנו הקב"ה על הים. ועל ידי מה שדומה לרקיע. לזכור מה שהרכין שבעה רקיעים כשירד לסיני לתת לנו התורה.

ריטב"א חולין פט ע"א

להתבונן בתכליתו

דע שענין ציצית הוא ענין הבטה, מלשון "מציץ מן החרכים", ר"ל שיביט האדם אחריתו ויביט לארץ, ולכן צוה הכתוב "על כנפי בגדיהם", לפי שהכנף למטה מן הבגדים, וארבע כנפות כנגד ארבע רוחות ר"ל שלא יוכל להסתתר מיום הדין באחד מארבע פנות. "פתיל" זה יצר הרע שהוא פתלתול ועקש ומסית האדם. ואחז"ל יצר הרע בתחלה נעשה כחוט של עכביש וגומר. ואמר "תכלת" שיבין ויכיר תכליתו. שמונה חוטין כנגד שמונה עשרות חיי האדם, דכתיב "ואם בגבורות שמונים שנה". חמשה קשרים כנגד חמשה חושים, והם ראייה ושמיעה וטעם וריח ומישוש, ונפסדין בתכליתו מן העולם.

שו"ת הרשב"א ח"ז סי' תקלה

רמז שהגוף והנפש הכל לה'

ועוד אומר לי לבי שיש בו רמז וזכרון שגופו של אדם ונפשו הכל לה' ברוך הוא, כי הלבן רמז לגוף שהוא מן הארץ שנבראת מן השלג שהוא לבן, כדאשכחן בפרקי רבי אליעזר (פ"ג), הארץ מהיכן נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד. וחוטין רמז אל הגוף, כענין אמרם כי תחילת בריאת הגוף הוא כעין חוטין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בפרק המפלת (גדה כה ע"ב), אמר רב עמרם תנא שני ירכותיו כשני חוטין של זהורית, שני זרועותיו כשני חוטין של זהורית. והתכלת אשר עינו כעין הרקיע ירמוז לנפש שהיא מן העליונים, ולזה רמזו באמרם (מנחות מג ע"ב), מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים, והים דומה לרקיע, והרקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר (שמות כד, י) "ויראו את א-להי ישראל" וגו', ואומר (יחזקאל א, כו) "כמראה אבן ספיר דמות כסא", ותחת כסא

הכבוד מקום שנפשות הצדיקים גנוזות שם, ומפני כן אמרו (מנחות לט ע"א) שכורכין חוט התכלת על הלבן, שהנפש היא העליונית והגוף תחתון. ספר החינוך מצוה שפו ד"ה שורש המצוה

תכלת מכפר על עוון שנאת חנם

תכלת בגימטריא שנאת חנם עם הכולל, לומר לך שהיה התכלת מכפר על שנאת חנם.

רבינו אפרים עה"ת פ' שלח

...ודע כי תכלת בגימטרי' שנאת חנם (ולכן אפשר לומר טעם למה חלק קרח על תכלת כי היה לו שנאת חנם על משה ואהרן ולכן היה מתלוצץ על מעלת תכלת שהוא מכפר על שנאת חנם כנזכר לעיל טעם לדבר), שהוא מכפר על שנאת חנם ובלבד שישוב ממנה האדם בתשובה גמורה ויסירם מלבבו... הרמ"ע מפאנו, מאמר צבאות ה' חלק שני

וכנ"ף עם תכל"ת גי' אלפי"ם ות"ת, כי ד' ציצית ננד ד' גליות, ויש ג' ציצית בפ', שבכל ציצית ד' כנף, ובכל כנף א"ף וחימ"ה, וכנ"ף עם תכל"ת שהוא נגד גלות אדום האחרון, בסוד תכל"ת גי' שנאת חנם, הכל ביחד אלפים ות"ת גבוראן (אד"ר קל"ז) סוד ב' אלף וארבע מאות גבוראן וכולן נמתקין בסוד צדי"ק יו"ד וא"ו נו"ן, יו"ד רא"ש וי"ו שי"ן למ"ד מ"ם ב' פעמים, גי' אלפים ות"ת, כי לקתה כפלים בחטאתיה.

הגרמ"מ משקלאו זצ"ל, כתבי הגרמ"מ עמ' עז

זכר לתכלת

וזכורני דהוה מהדר (- בעל תרומת הדשן) לעטרה בטליתו אחר משי שהיא צבוע תכלת שקו' הימיל בלויא, או שאר בלאו, אבל אשתו נתנה לו טלית שהמשי שלה הוי אדום, ומ"מ היה מברך עליו כמה ימים.

לקט יושר לתלמיד תרומת הדשן

הנביאים רואים בחזיון כעין תכלת ולבן למעלה
תכלת לפי שדומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא היקר, על כן צוה
בהיות מוצא צבע תכלת שיקח פתיל תכלת וישים עם הלבן, לפי שיש בו כעין
צמר ופשתים למעלה, ולא ממש אלא כחזיון הנביאים נדמה להם כן, "ושער
רישיה כעמר נקי" (דניאל ז, ט), "והאיש לבוש הבדים" (שם ט, ג), על כן צמר
ופשתים אסור אם לא בציצית.

פירושי התפילה לרוקח עמ' רצד

רמז על דרך הממוצע

רמז נפלא בבחינת המיצוע בכל המידות וההתרחק מן היתרון והחסרון כי הם
פחיתות, והמיצוע הוא טוב כמו שאמר שלמה המלך ע"ה "אל תט ימין ושמאל
הסר רגלך מרע", והתכלת כך הוא טבעו שהוא אמצעי בין מראה הלבן המפזר
הראות, ובין מראה השחור המקבצו, והוא משותף משניהם עד שמפני זה הוא
מחזק הראות ומקיימו כי הוא נאות אצלו. ועי"ז יתבונן שהמיצוע בכל המעשים
האנושיים הוא הראוי והנאות כמו שהמראה הזה הוא ממוצע בין המראות. ועל
כן "על בגדיהם" כי עיקר בגדיו של אדם הם שלימות המדות כמ"ש "בכל עת
יהיו בגדיך לבנים" ואם נצרף לזה מה שאחז"ל שנרמז בגוון תכלת אל הנמצא
העליון שכל העינים כלות אליו, וכמאמר חז"ל: וראיתם אותו מגיד שכל המקיים
מצות ציצית כאילו הקביל פני השכינה, שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע
ורקיע דומה לכסא הכבוד, רמזו בזה שאותו קאי על השכינה, יוקח משם ענין
נפלא והוא שנדע שהגבלה וההשערה אלקית בכל המעשים היא ההשערה
האמיתית שעליה ראוי להשען בכולן ולא כאשר ישפוט שכל האנושי לבד, ולזה
השערת התורה אלקית והגבלותיה בכל מצוותיה, בה לבד יחיה האדם ולא
בזולתה, ולהיות זה כלל גדול לכל המצוות המעשיות ולכל פעולות האדם
הנתונות להשערתו, אמרו רז"ל: "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'" מגיד
הכתוב שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקיים כל המצוות וכל המבטל מצות
ציצית כאילו ביטל כל המצוות. כי מי שיקיים ענין זאת ההשערה וההגבלה
הנכבדה על ידה יתקיימו כל המצוות המעשיות, ואם יצאו מההשערה נמצאו כולן
בטלין משלימותן.

עקידת יצחק פרשת שלח

בקל היה לעשות תכלת

...ווסברה הוא דשמה יחזור דבר... שיהא תכלת מצוי, כ"ש למאי דכתב סמ"ג דאותו דג חלזון הוא בים המלח וכתב סימנין, בקל היה לעשות תכלת... שו"ת מהרי"ל החדשות סי' ה' ד"ה ב וטלית

החלזון מצוי הוא

תשובה: אין זו צריכה לפנים שהרי החלזון מצוי הוא בים ובחלקו של זבולון היה עולה מאליו מן הים אל היבשה והיו מלקטין אותו, ואחר שגלו ישראל לא היה עולה, והשאר נבזוראדן בארץ מדלת העם לכורמים ולענבים, וארז"ל אלו צדי חלזון, משמע שהיו צריכין לצודו. וכן במעשה המשכן היו סמוכים לים הקדמוני ים סוף, שהרי אין בין ים סוף להר סיני אלא דבר מועט, והיו הולכים לים סוף וצדין אותו שהיה נמצא שם, והיינו שלא הוצרכו לומר בחלזון כאשר אמרו בתחש לפי שהיה מצוי. ואפשר שעד היום הוא מצוי אלא שאין מכירין אותו או שאין יודעין לצודו, גם כי אינם צריכים לו, שצבע הדומה לתכלת מצוי הרבה דהיינו איסטס הנקרא בערבי ניל וצובעין אותו באופן אומנות שאינו עובר אפילו על ידי גיהוץ.

שו"ת רדב"ז חלק ב סי' תרפ"ה תרפ"ה תשובה אין

מורה על חשיבות ישראל

והבן מה שאמר שהיה ציציתו מוטלת על כרים וכסתות. ודבר זה ידוע, כי מצות ציצית שבה תכלת, היא חשיבות ישראל בפרט. ודבר זה בארנו אצל קרטליתא דביתהו דרבי חנינא בן דוסא, במסכת בבא בתרא (עד ע"א). וכדכתיב קרא (אסתר ח, טז) "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וגו'".

מהר"ל, נצח ישראל פרק ה

מורה על מלכות שמים על האדם

וזאת המצוה שהיא פרשת ציצית מיוחדת מה שיש בה קבלת עול מלכות שמים ביותר, כי מצות ציצית התכלת הוא דומה לכסא כבוד אשר הוא כסא מלכותו, וזה

מורה כי מלכותו הוא על האדם. ומפני כי מלכותו יתברך על האדם לכך נזכר בה יציאת מצרים כי מצד יציאת מצרים השם יתברך הוא למלך עליהם, כדכתיב "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", שר"ל כי לכך אני א-להיך ומולך עליך ואתה קנוי לי לעבד בעבור שהוצאתיך מבית עבדים לכך אתם תהיו לי עבדים לקבל מלכות שמים.

מהר"ל, נתיבות עולם נתיב העבודה פרק ח

תכלת כנגד מצוות לא תעשה

ומצות תכלת ולבן כנגד מצות עשה ולא תעשה שעל ידם יוצא האדם לפעל השלימות הגמור, וידוע כי מצות עשה על ידם קונה האדם הזכות והטוב. וזה שאמרו "בכל עת יהיו בגדיך לבנים" זה מצות ציצית, כי הזכות הוא לבן, תכלת כנגד לא תעשה וע"י לא תעשה אין קונה האדם על ידם זכות כלל, שאם לא אכל חלב או לא בא על הערוה לא קנה בזה זכות רק אין עבירה בידו שיש על זה עונש, ותכלת מורה על העונש כמו שפי' רש"י ז"ל בפ' שלח לך שהוא מלשון שכול תרגום תכלא, וז"א תכלת דומה לכסא הכבוד אשר כסא הכבוד מורה על דין שהקב"ה יושב על כסא דין לשפוט את העוברים. וזה שנאמר "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'", כי ע"י שיראה האדם הציצית שהם בבגדו שמורה על יציאת האדם לפעל בכלל, כי ציצית הם בבגדו שבו מכסה גופו אשר בגופו יש רמ"ח אברים וכנגד זה נתן לאדם רמ"ח מצות עשה, ויש בגופו שס"ה גידין וכנגדם נתן שס"ה מצות לא תעשה...

מהר"ל, נתיבות עולם נתיב העבודה פרק טו

תכלת מורה על עונש לרשעים

ויש להקשות כי מאי ענין מצות ציצית שכתוב בה שתי פעמים "אני ה' א-להיכם וגו'" אני הוא הנאמן להפרע אני ה' נאמן ליתן שכר טוב לצדיקים. אבל פירוש דבר זה כי עיקר מצות ציצית מורה על מתן שכר של הצדיקים ועונש הרשעים, ולפיכך יש בו תכלת ולבן, התכלת מורה על העונש, כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת שלח לך כי תרגום שכול הוא תכלת ולשון שכול הוא אבוד והפסד גמור,

והלבן מורה על השכר כשם שהתכלת מורה על האבוד. ומפני כך התכלת דומה לכסא הכבוד, כי הדין בא לרשעים מצד כסא מלכותו שיושב בדין ונותן לרשע ענשו. וצותה התורה לתת על הטלית שנקרא גלימא ארבע ציציות בסוף הקרן להודיע לאדם, אע"ג שמצד האדם שהוא גשמי והוא בעולם הגשמי אין נראה הבדל בין צדיק ובין רשע, אבל כשיוצא מן הגשמי יהיה נראה ההבדל בין צדיק ובין רשע, ומה שאין עתה נראה הבדל היינו מפני שהאדם הוא גשמי והוא בעוה"ז גשמי וכל גשם הוא גולם אין בו הבדל, ולפיכך אין חילוק בין צדיק ובין רשע, אבל בסוף הגלימא יש ציצית, כי הגלימא מורה על הגוף שהרי הבגד הוא לכסות הגוף והוא מלבוש הגוף בלבד, ולפיכך הציצית שהם מורים על הבדל צדיק ורשע הם בסוף הגלימא, דהיינו כשלא יהיה עוד הכל גשמי אז יהיה ההבדל בין צדיק ובין רשע. וצוה הש"י שיעשה האדם בכל שפת בגדו ציצית שבכל מקום שיפנה האדם יהיה נגדו, שלא יהיה ניסת ליצה"ר לומר כיון שבעוה"ז צדיק ורשע שוים ואין הבדל ביניהם כן יהיה בסוף, אבל אין הדבר כך, כי בסוף לא יהיה כך רק יהיה הבדל בין צדיק לרשע בין עובד א-להים לאשר לא עבדו. וז"ש הכתוב "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'", כי כאשר יש לפני האדם דבר זה שיתן בסוף הדין אז יעשה המצוה, וכמו שאמר עקביא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו', הרי כי כאשר יחשוב שיתן דין וחשבון לעתיד אינו בא לידי עבירה.

מהר"ל, דרוש לשבת הגדול

תכלת היא בחינת "יראת שמים"

וכשמניח הטלית יראה את התכלת פירוש שתפול עליו יראה.

צוואת הריב"ש הנהגות ישרות כא

כלות הנפש

תכלת לשון כלות הנפש בבחי' אהבה.

ליקוטי תורה לבעל התניא נשא ע' כב

בחינת התכלת היא הרגשת פחד ה' בלב

כי אם על ידי שיתלהב ויתלהט בנפשו עד כי נגע עד נקודת לבו ששם הוא יסוד האש העולה למעלה כרשפי אש ושלחבת י"ה כשלהבת העולה מאליה ליפרד מן הפתילה בלי השקט ומנוחה, וכל השתנות הוא ע"י האש דוקא כמו "מצרף לכסף וכור לזהב" עד כי "הגו סיגים מכסף כו", והארה זו שמתלהט ומתלהב בלב האדם הוא ענין בחינת תכלת ולבן שבציצית כי בחינת לבן מורה על האהבה כרשפי אש כשלהבת מתלהב בלב האדם. והתכלת מורה על הפחד שבלבו [והיינו כמ"ש בפע"ח שער הציצית פ"ד דלבן נמשך ממוח בינה ותכלת מאבא, ונודע דבינה היא מקור האהבה כרשפי אש וחכמה הוא בחינת יראה עילאה ואבא יסוד ברתא היא בחינת יראה תתאה וכמ"ש במ"א ע"פ "בחכמה יסוד ארץ כונן שמים בתבונה" ועמ"ש מזה בכיבור ע"פ "שימני כחותם"]. וזהו שכתוב "אין פחד אלקים לנגד עיניו" כי כל זמן שהוא עדיין בחינת לנגד עיניו שהוא בחינת ראיית השכל בלבד אין לו פחד א-להים, כי פחד הוא בלב דוקא שתפול עליו אימה ופחד בהתגלות הלב, כי הפחד מושרש ג"כ ביסוד האש שבלב כמו גוון התכלת שבאש ואור הנר התחתון שבפתילה ממש כנודע.

ליקוטי תורה לבעל התניא שלח מג, ג

תכלת כנגד מצוות לא תעשה

וענין הזכירות הם ב' בחינות כנגד תכלת וכנגד לבן, כנגד תכלת יזכור על מצוות לא תעשה (שהיראה היא מקור לשמירת מל"ת כו').

ליקוטי תורה לבעל התניא שלח מד, א

כוונת מצוות תכלת להגיע לפנימיות

ובאמת עיקר המצוה הוא על ידי חוט דתכלת דוקא, לפי שעל ידי זה דייקא נמשך בהאדם בחינת א"פ שיהיה לו אהוי"ר כו' ע"ש. ... וכיון שכן שעיקר כוונה זו להגיע הביטול בבחינת פנימי' ממש לכך צ"ל ע"י חוט דתכלת. שעל ידי שהוא בבחי' חוט נמשך בבחי' א"פ ממש, ועל דרך זה הוא ענין הקוצי דשערי הנמשכים

מא"א כו'. מה שאין כן הטלית עצמו, עם היותו כולו תכלת, מכל מקום הוא עדיין רק בבחינת מקיף ולא נגע הביטול עדיין בפנימיותו כ"א על ידי החוטין כו'. ליקוטי תורה לבעל התניא שלח מו, א

התכלת מבער אפילו דקה מן הדקה של רע

ענין חוטי התכלת שבציצית כי הנה תכלת הוא מלשון תכלה פי' שיכלה ויבער הרע מקרבו כמ"ש ובערת הרע מקרבך וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם... אך באמת הרי נאמר ועמך ישראל כולם צדיקים ועל כולם נאמר נפשי אויתיך כו' ועכ"ז הנפקותא הוא כי יש פנימיות וחיצוניות וכל מי שנקלט בפנימיותו יותר קרבת אלקים יותר צריך שלא יהיה כמו זונה אפילו בדקות הענינים כמו בתאוות היתר וזהו ענין תכלת דאכיל ושצי הרע דנפש הבהמית שמק"ג והיינו כי כדי להיות ובערת הרע. ולא תתורו זהו ע"י חוטי התכלת כי תכלת נק' כורסייא דדינא דדינין בה דיני נפשות ומזה יומשך היראה להיות יראת חטא. ליקוטי תורה לבעל התניא קרח נג, ד

על ידי ציצית של לבן ותכלת ממתיקין את הדינים

...דשורש הדבר הוא דכתיב "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית", דהנה ידוע מדברי הבעש"ט ומן המדרש על פסוק "ה' צלך כו'" דהצל עושה כל דבר שהאדם עושה, וכן כביכול אצל השם יתברך דכל מה שאדם עושה למטה מעורר עובדא דלעילא ועושה הקדוש ב"ה דוגמתו, כשאדם עושה צדקה למטה גורם שהש"י משפיע גם כן חסד וצדקה. ובזה תבין מה שהכהן גדול היה לובש ביוה"כ בגדי לבן (יומא פ"ג מ"ו), כי המראה לבן אין בו גוון כלל רק שאח"כ יכול לקבל כל הגוונים, והנה השם יתברך כביכול אין בו גוון כלל כי אין בו לא דמות ולא דיוקן, רק אנו עושים בו גוון כפי מה שאנו עושים למטה כך ממשיכין, הן מדת אדום שהוא מרמז על הגבורה והן חסד המרמז על לבן. והנה בחינת לבן היא המעלה הגבוה מכל הגוונים ושחור הוא מעלה השפלה מכל, ולכך תכלת שהוא נוטה לשחור נקרא תכלת מלשון תכלה שהוא מורה על חושך ולבן מורה על אור שהוא בהירות, וכן אמרו חז"ל (ברכות פ"א מ"ב) משיכיר בין

תכלת ללבן. ולכך הכהן גדול ביוה"כ שהיה צריך להמשיך גבורה על שונאי ישראל וחסדים ורחמים על זרע ישראל, ולכך היה צריך לדבק את עצמו במקור העליון אשר כולו לבן ומשם משך כל מה שרצה ועשה כל הגוונים, לכך לבש בגדי לבן לעורר לעילא הבחינות לבנוניות והמשיך משם כל הבחינת רחמים וגבורות. וזהו כוונת הציצית שהיה בו תכלת שהוא מורה על שחרות, ובמצות ציצית אנו ממתיקין את התכלת שהוא חושך ואנו מהפכין לאור בהיר. ובזה יש לומר פירוש הכתוב "הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצית" שהוא לשון "מציץ מן החרכים" (שה"ש ב, ט) יש לומר שע"י המצוה זו המתיקו התכלת שהוא מרמז על חושך שיתהפך לאור בהיר.

קדושת לוי דרוש לפורים

תכלת - אהבה ויראה

וזהו "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", ואיתא בגמרא למה תכלת שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד, וים הוא רמז ליראה ורקיע רמז לאהבה, דאיתא במדרש: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני ראו שבראתי לכם הים והרקיע לשמש אתכם ואינם עוברים על מצותי דכתיב "גבול שמתי לים" כלום שינה ועבר את גבולו כי מתיירא לעבור גבולו אשר שמתי לו, ורקיע מאיר לכם בחדוה ושמחה. וזה רמז התכלת שדומה לים וים דומה לרקיע, דהיינו שעל ידי ב' מדריגות שהם יראה ואהבה יתקנו אותם כנפים הניטל מהחיות הקודש, דהיינו עם יראה יתוקן הב' כנפים למאן דאמר אותם שהיו מכסים בהם רגליהם דזה הוא יראה, ובאהבה יתוקן אותם כנפים שאמרו בהם שירה דזה הוא אהבה, ואז יוכלו להיות מרכבה כמו חיות הקודש.

נועם אלימלך פרשת שלח

תכלת רומז להשגחת הבורא על ברואיו

וכן גבי ציצית כתיב "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם". פירש רש"י, ציצית, לשון הסתכלות. וציצית כולל כל התרי"ג מצות (חסר), כי ציצית הם שבעה חוטין לבן וחוט אחד תכלת, וזהו דוגמת העין, שיש בו שבעה קרומים זה

על גבי זה כמו שהעלו החכמים. וביאור הענין, שהשבעה קרומים הם כנגד "כי בצלם א-להים ברא את האדם" (בראשית ט, ו), לא בצלם ממש כי אינו גוף, אלא ברא את האדם שיהא מורה בתנועותיו על דרכי הבורא יתברך. ועולמות עליונים שבעה, "עיני ה' המשוטטות בכל הארץ" והם שבעה גוונים דלבן. היינו שהבורא יתברך משגיח להטיב לברואיו ולהשפיע להם כל טוב. וזה שבעה חוטי לבן שבציצית מורים על זה, כי אינם כי אם עדות על הבורא יתברך, והם כנגד שבע מדות חג"ת נהי"מ, כל חד כלול מעשר. עולה שבעים והוא ע', ובמילוי הוא עי"ן, והשחור שבעין מורה על השגחת הבורא יתברך בעיניו לנקום מעוברי רצונו, ולזה רומז חוט של תכלת. נמצא שהציצית מורים על השגחת הבורא יתברך שיסתכל בו האדם תמיד ולא יעבור כמו שמפורש בענין.

וגם תכלת הוא מצבע דג הוא חלזון, ודג רומז לעינא פקיא. וגם ע' רומז לעי"ן סנהדרין, שהבורא יתברך משגיח ושופט העולם על כל דבר קטן וגדול ואין נסתר מנגד עיניו, כמה דאת אמרת "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו". וזהו "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם".

עבודת ישראל פרקי אבות פרק שלישי

החיצונים בורחים מן התכלת

...ולפיכך בבקר צריך האדם שיפנה וינקה את עצמו, ובזה יתקן קליפת עשיה שבעשיה, ותסיר אותה משם, כמו שאמרנו. ואח"כ ילבש הטלית, ויכסה ראשו שלא יאחוז ביצירה הקליפות. ובזמן שהיה תכלת, היה כדי שיברחו החיצונים, שהם בורחים מצד הדין החזק של התכלת. ואח"כ ילבש התפילין של יד, כנגד עולם הבריאה. ואח"כ עולם האצילות, דהיינו תפילין של ראש, ומקשר אותם ברצועה שלא להניח שום חיצון ליגע, ונמצא שבאלו ד' המעשים מתקן עולם העשיה שבכל עולם ועולם מאבי"ע, ומסיר הקליפות מהם...

רבי חיים ויטל ספר הליקוטים - פרשת בראשית

תכלת סגולתו להרחיק החיצונים כי סודו מבירורי ז' מלכין קדמאין ולכך עולה החלזון אחת לשבעים שנה עיין כ"ז במק"מ פ' תרומה דף קמט ע"ב סגולת

התורה "וראיתם אותו וזכרתם וכו' ולא תתורו וכו'" שהוא בחי' בירור הטוב מהרע "ובחרת בחיים".

אגרא דפרקא אות רי"ד

מסנוור עיני החיצונים

וכמו שידוע דהתכלת הוא אור מקיף שמסמא עיני החיצונים.

אמרי בינה ליובאוויטש שער הציצית ה, א

סוד תכלת המכלה והורג כל הקליפות ומסמא עיניהם לבל יזונו עיניהם מן הקדושה והוא עצם השגחתו יתברך וכו', ואמיתות תכלת מבואר בדברי מרן הבעש"ט וכו' עיי"ש א"ה עפ"י יסוד זה יובנו הרבה מאמרי חז"ל בענין הציצית ועי' מנחות מד באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו וכו'.

אוצה"ח להרה"ק ר' אייזיק מקאמארא סוף פ' שלח

התכלת כועס על הרשעים

כענין התכלת דאכיל ושצי לרע דוקא שנקרא אש השורף ומכלה הוא אש האלקי הנקרא אש אוכלה כו', ואין דוגמא אמיתית לזה רק מה שאנו רואים בכעס כנחש של יראי אלקים על הרשעים שנקרא חיויא דרבנן, וכמו שיש דבר זה בכ"א לפי ערכו בהתקשרותו בתפלה בעבודה שבלב כשרואה דבר רע שעושה הרשע במרד ומעל, כזנות וחילול שבת בפרהסיא וכה"ג, שיכעוס בכעס וחרון אף למאד, וכן כשיראה ע"ע הדבר המנגד ביותר לנקודת יהדותו יכעוס ויקצוף וחמתו בערה בו עד להשחית ממש כו' וד"ל.

אמרי בינה ליובאוויטש שער הציצית ה, א

תכלת מבער את הרע לגמרי מעיקרו ומשרשו

כמו האש, שאוכלת האש שמבערו לגמרי מכל וכל, כך ביעור הרע לגמרי מעיקרו ושורשו ע"י המרירות העצומות דבעל תשובה יותר נעלה ממיתוק הרע ע"י תגבורת הטוב. ולכך אמר רבי יש קונה עולמו כו' דבעל תשובה גדול מצדיק גמור כידוע,

שזהו הנק' טהרה שמביאה לידי קדושה. והוא ענין התכלת דאכיל ושצי כאש אוכלת, ולכך אמר "וראיכם אותו" על התכלת דוקא, מפני שמזה יבא לקדושת המצוה, משום דטהרה מביאה לידי קדושה, דאור חוזר עולה למעלה מאור ישר, ומ"מ צריך לחוטי לבן להמשכת הקדושה דאור ישר לאהפכא כו' ולכך מצוה אחת הן. אמרי בינה ליובאוויטש שער הציצית י, א

ראיית התכלת גורם להרגיש אפילו חטא דק

ומ"ש "ולא תתורו" לשון ממילא, היינו שכאשר הכין לבבו לדרוש אלקים לבדו ולא לפנות אל רצון זר וזולתו, הכנה זו בלב שלא ירצה להטות לבבו לחפון בכל דבר רע וטמא המטמא נפשו היינו הנק' טהרת הלב שמטהרנו מכל סיג, ואז נק' בר לבב שהוא אשר לבו לא חפץ בכל טומאה וזורק מלבו לגמרי, הוא אשר לא יתור אחרי לבבו ממילא, וזה בא מחמת שכל לבו הכין לדרוש אלקים בלב א' שלם לאביו שבשמים לבדו ואין זר אתו כלל, והיינו ע"י הראיה דתכלת ע"י קבלת עול מלכות שמים שלימה בנפשו בהתבוננות גדולת אימת מלכותו ית' בהכרה טובה שבלב ומוח, שאז דוקא מתוך האור הזה יכיר יותר איך שהוא בחשך גס וחומרי ויברח וימאס בהבלי רצונות תענוגי עוה"ז ולא יתור ממילא כו' כנ"ל וד"ל. ואמנם אם לא היה רואה אור האלקי בנפשו במצות מ"ש שלימה עפ"י ראייה דתכלת כנ"ל, לא ירגיש בעצמו שהוא בחשך ורע ולא יתן לבבו לזה כלל ונדמה לו שאינו בחשך כלל, ושם חשך לאור, שממילא אינו נותן לב לבלתי ילך אחרי ההבל, וכל רצון ותענוג זר יקבל בלבבו באין מרגיש כי ברע הוא כלל וכו'. וזהו עיקר התערובת קשה שבפיו ולבו בתפלה ותו"מ לה', וכל היום הולך אחר כל תאות לבו רק רע, ואינם סותרים זא"ז כלל, כי דרך האויל בעיניו ולא יכיר בפחיתת ערכו כלל וכל דרכיו זך וישר רק כשרואה א"ע נקי מעבירות חמורות וגם זאת מיקל לעצמו וכו'. אבל כל שיכיר באור האלקי יותר יותר, ירגיש בנפשו אפי' עון שדש בעקביו כו', וגם תאות היתר יצר לו עד שרואה א"ע כמו ברע ממש המגשם לבו ודעתו בדקות שבדקות כטמטום הלב והמוח כידוע, וזהו עיקר ענין התכלת דאכיל ושצי גם לרע הדק שבדקות כו' וד"ל.

אמרי בינה ליובאוויטש שער הציצית יא, א

תכלת ולבן - יראה ושמחה

והנה יש חוט לבן וחוטי תכלת כי "עבדו את ה' ביראה" וכתוב "עבדו את הוי' בשמחה", שע"ז מורה חוט תכלת וחוטי לבן, כי חוטי תכלת היא ע"ש "עבדו את ה' ביראה כו'" וחוטי לבן היא בחי' "עבדו את ה' בשמחה".
אור התורה לאדמו"ר הצמח צדק מליובאוויטש הוספות פרשת קרח ע' כזו

בפנימיות של חוט התכלת יש חסד ורחמים

בגמרא סוטה בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לחוט של תכלת, צריך להבין השייכות. וגם צריך להבין כיון שתכלת הוא דין מהו זכו בניו, מהו הזכות בזה הלא מבקשים אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק לפניך כל חי כו'. אך הענין כי חוט של תכלת אינו תכלת בעצם כי החוט הוא לבן אלא שצבוע בגוון תכלת וזהו גבורות דקדושה שהם רק לאחזאה אבל הפנימיות והמכוון הם חסד ורחמים. ובגמרא יבמות ד' תכלת עמרא הוא שהוא צמר לבן אלא שצבוע בחלזון כו'

האדמו"ר ר' שמריה נח מבאברויסק זצ"ל, שמן למאור לר"ה

ע"י תכלת זוכר המצוה אף בעל כרחו

הש"י נתן התורה בעל כרחם של ישראל כמש"ל בשבת פרק רע"ק, וכן לעתיד כמ"ש "ביד חזקה אמלוך עליכם" [ורז"ל פרק חלק (קה ע"א) קראוהו רתחא. ולכן איתא בשבת פרק רע"ק ע"פ "כי אתה אבינו" שיצחק הוא הגואל ע"י מדתו]. וכן אצל כל פרט הש"י שולח לו הרהורי תשובה ומחשבות של קבלת עול מלכות שמים בעל כרחו ושלא מרצונו. רק גם לזה צריך הכנה ואתערותא דלתתא קצת כמו שהיה גלות מצרים הכנה למתן תורה וגלותינו לביאת משיח. שלזה של מלוכה בעל כרחנו ההכנה הוא גם כן מצד השי"ת והוא יסורין ששולח. ולכך צריך כ"א ליסורים כמ"ש בערכין (טז ע"ב) והיסורים הם גם כן מצד הרתחא ממדת גבורתו ית'. ויש אתערותא דלתתא המועיל לזה והוא היראה שהוא גם כן ממדה זו ועי"ז מעורר למעלה למשול עליו בעל כרחו כמו אדון על עבד. וזהו "מה ה' א-להיך שואל מעמך כי אם ליראה" ואח"כ הש"י ידריךך בתורה ומצות

בע"כ. וזהו מצות ציצית ע"ז שהיא ליראה כנודע, וכמ"ש בזוהר סוף שלח דתכלת היא יראה ועי"ז הוא זכירת כל המצות אף בעל כרחו, כעובדא דמנחות. צדקת הצדיק אות נו

תכלת ולבן - יראת העונש, ויראת הרוממות

העצות למחשבות זרות והרהורים הוא מצות ציצית ותפילין וכמ"ש (סוטה יז ע"א) בשכר "אם מחוט ועד שרוך נעל" זכו בניו לחוט של תכלת ורצועה של תפילין. כי שורש כל הדמיונות ומחשבות זרות הוא רק בלב חומד לעניני עוה"ז אבל הנקי מזה לגמרי כאברהם אבינו ע"ה שמדתו זיכוך האהבות והתאוות בלתי לה' לבדו, ונתברר אז כמ"ש "אם וגו' ולא תאמר אני העשרתי וגו'" כי לא רצה בשום דבר מעניני עולם הזה רק מה שהש"י יתן לו, בשביל כן זכו בניו לב' מצות אלו השומרות אותם גם כן מזה. בציצית מפורש "וראיתם אותו וגו' ולא תתורו וגו'". ולשון "ולא תתורו" משמע לא שיעקף ההרהור מלב לגמרי רק שיהיה בכחו לדחותו. כי כל זמן שהאדם נזכר בעול מלכות שמים ועול תורה ועול מצות שעליו יכול בקל לגעור ביצר ולדחות כל מחשבת חוץ מזה. רק פעולת היצר להשכיחו מזה וכמו שאמרו (נדרים לב ע"ב) דבשעת יצר רע לית דמדכר ליצר טוב שנאמר "ואדם לא זכר וגו'", שהמחשבות הטובות של יחוד הבורא יתברך נשכחות מן הלב אז ואין נזכר מהם, ועל זה הוא מצות ציצית להזכירו כמ"ש בזוהר סוף פר' שלח שהוא הרצועה לאלקאה בישיא ומעוררת היראה על האדם, ועי"ז זה מתבטלים כל חמדות עולם הזה כשנזכר גם מיראת העונש ע"י חוט תכלת, ואין צריך לומר מיראת הרוממות ע"י חוט לבן. וזה שאמרו (מנחות מג ע"ב) וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו קריאת שמע, ש כי על ידי היראה הוא מקבל עליו עול מלכות שמים וזוכה לאהבה ד"ואהבת" ואח"כ ל"וקשרתם" דתפילין...

צדקת הצדיק אות רכ

ע"י תכלת יהיה מוראו על אומות העולם

וכן רצה לברכו שיתהפך אז גם לבו לטוב דע"ז אמר "ויתן לך הא-להים", שאז"ל יתן לך א-להותו. והכל מאת ה' שיקבל יעקב הברכות של התהפכות הרע לטוב

מאוד שד"ז עיקרו מכח יצחק. והוא לא היה מברך ליעקב בזה שראוהו טוב גמור ובא לתקן חטא אדה"ר וחשב שאין מציאות לרע אצלו עוד כלל מאחר שהפריד הטוב מן הרע שנתערב בחטא אדה"ר. והאמת כן היה כי שרו של עשו שהוא שורש הרע כשנאבק עמו לא יכול לו להכניס בו שום דבר רע כי הוא כבר נבדל מהרע לגמרי. אבל מ"מ נגע בכף יריכו היינו בדורות יוצאי יריכו שבהם יש אחיזה רע אבל ג"ז בנגיעה בעלמא וכשזרח לו השמש נתרפא מצלעתו דסוף הכל גם את הנרחה והצולעה יקבץ כשיתהפך חשוכא לנהורא ויהיה לו ה' לאור יומם. אבל זריחה זו הוא לו דייקא, דלכל האומות אדרבא אז חפי חשוכא כמ"ש "החושך יכסה וגו' ועליך יזרח וגו'", כי אור זה הגדול הוא מסמא את עיניהם התרוטות ועל כן אור זה נהפך להם לחושך, והוא לתועלת להם לאותם הנשארים מהאומות שלא יעבדו לגמרי, כי ישארו מהם עבדים לישראל כמ"ש "ועמדו זרים וגו' אכריכם וכורמיכם" והוא בשכר מצות ציצית (כמ"ש בשבת לב ע"ב) היינו לבוש של יראת שמים, כידוע דחוט של תכלת הוא גוון מדת יצחק אבינו ע"ה ומצידו הוא ברכת "יעבדוך עמים וגו'" ע"י יראת שמים יהיה מוראו על האומות. וזהו ע"י הרע שנתהפך לטוב דע"ז נתהפך גם הרע דאומות מאותו הראוי להתהפך, שיוכל להכיר עכ"פ מעלת ישראל ולרוץ לעבדו, שלכך נבראו, דכל העולם כולו לא נברא אלא לשמש לצורת אדם האמתי דאתם קרויים אדם, אבל מי שכולו טוב מתולדה שאין בו רע כלל אין לו שייכות עמהם.

ישראל קדושים אות ז ד"ה וכן

הסתכלות בתכלת כמו הסתכלות ברקיע - מביא ליראת שמים ענין "וראיתם אותם וזכרתם וגו'", דתכלת דומה לרקיע, וכתבו מחברים דהסתכלות ברקיע מביא ליראה כמ"ש "כי אראה שמיך". ונאמר "למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". ולכן חוט א' תכלת כמו בכל העולם בני עליה והם מועטים. כן בעולם קטן "מלך זקן וכסיל ואיש מסכן וחכם". ע"ד שאמרו (שבת לב) אפי' תתקצ"ט באותו מלאך כו' ורק חוט א' של תכלת. וזה שאמרו בקרה נטל טלית שכולה תכלת כו', כי היה סבור דעדה כולם קדושים. ולכן נטל טלית שכולה תכלת ואמר זו פוטרת כו', והאמת אינו כן דאין כולו קודש כמ"ש ל' אות י'.
קומץ המנחה חלק א אות עה

ע"י מצוות תכלת נעשה האדם מרכבה להשי"ת

ועוד יש רמז בל"ב חוטין למנין הפנים וכנפי החיות (ע"י זוהר ח"ג רכז ע"א), ונצטוינו במצוה זו כדי להתדמות לחיות הקודש נושאי הכבוד להיותנו מרכבה לשכינתו של מקום, ולזה רמזו במנחות פרק התכלת (מג ע"ב) ובסוטה פרק היה מביא (יז ע"א) ובחולין פרק כסוי הדם (פט ע"א), דתניא היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר (שמות כד, י) "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר", וכתוב (יחזקאל א, כו) "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (ראה זוהר שם). ועל דרך החכמה הוא הים האחרון ודומה לרקיע העליון עליו נאמר (ישעיה מה, ז) "עושה שלום", ודומה ל"כסא כבוד מרום מראשון", ואם כן נמצא האדם מרכבה לשם ית' בקיום מצוה זו.

תולעת יעקב - סוד הציצית

ע"י מצוות תכלת נח הים מזעפרו

ונראה דשיעור רוחב חוט של חול הזה רמז הוא לישראל שנמשלין לחול שעל שפת הים ומקיימין מצות ציצית שיש בה חוט של תכלת, כי זה המצוה חומה היא סביב הים שלא יצא וישטוף את העולם. והטעם נראה לפי שתכלת דומה לים כדאיתא בפרק כיסוי הדם, לכך כשהקב"ה רואה את גלי הים שמגביהין את עצמן לצאת ולשטוף את העולם הוא זוכר במצות תכלת של ציצית שדומה לים, וגוער בהן שלא יצאו. וכי האי גונא איתא במדרש הביאו בית יוסף בטור או"ח סי' ח' בשם הרוקח, "והמים להם חומה" שהכריזו גבריאלי למים שאחריהם הזהירו שעתידין להשליך כנף ציצית לאחריהם, משמע דמצות ציצית גרם לו לים שעמד כחומה ולא יצא, והיינו על ידי חוט של תכלת שבה שדומה לים. דכיון דדומה לים ויוצא מן חלזון הבא מן הים, מסתלק חרון אפו של מקום וזעפו של ים על ידי מצוה זו.

תורת חיים בבא בתרא עג ע"א

להעלות המחשבה עד רוח הקודש ושכל האלקי

...אמרו רז"ל (סוטה יז ע"א) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים, מפני שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. וא"ר יוחנן כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומקביל פני השכינה. והכוונה בזה שצריך אדם להדביק המחשבה ולהעלותה מדבר לדבר עד שתדבק מחשבתו במה שיש לה להדבק, ואחר שתדבק המחשבה ברוח הקודש ממשכת אליה כח עליוני ונקשר בה השכל האלקי, הה"ד "והייתם קדושים לאלקיכם וגו' להיות לכם לאלקים אני ה' אלקיכם", ר"ל אחר שתתקדשו להדביק המחשבה בעליונים אז אהיה לכם לאלקים להיות עמכם להצליח דרככם. הא למדת שכל המחשב בדבר מצוה ממשיך עליו רוח הקודש ליישר דרכו.

תורת המנחה שלח-קרח דרשה ס

מבטל את החושך שבנבואת ירמיהו הנביא

והנה אגלה טפח ואכסה טפחים בענין תכלת, כי 'תכלת' הוא גימטריא שמונה מאות וחמשים, והבן אדם הוא מחויב לראות בשתי עינים את הציצית, ושתי פעמים עיני גימטריא מאתים וששים, ועם תבות ציצית הוא גימטריא שמונה מאות וחמשים כמנין 'תכלת'. קבלה היא בידי בשם הגאון רבי יעקב טעמרליש מלובלין שבזה הוא מסיר החשך שאמר ירמיהו הנביא "אותי נהג חשך ולא אור", ובענין אור עיניו בציצית יכוין כן, והוא מבטל אותו החשך שמפסיק בינו ובין השכינה.

קב הישר פרק מ"ה

מקדש את הנפש השוכן בכבוד

כנגד הנפש צוה הקב"ה לקיים מצות ציצית... וידוע מאמרי רבותינו ז"ל כי במצות ציצית יש חוט אחד של תכלת, משום דתכלת דומה לרקיע כו' ולכסא הכבוד, ועל כן מצות ציצית הוא חוט אחד של תכלת לקדש הנפש בכבוד, ולכן כבוד הוא חסר וא"ו מ"כבוד" השמים, וכשהאדם נזהר בנפשו לבלתי לחטא בה, הרי הוא משעבד גם הנפש תכלת הקדושה בשלמות, אשרי לו ואשרי חלקו.

קב הישר פרק ס"ח

תכלת מרמז על שלש מעלות עליונות של ישראל...
 ...רז"ל אמרו במצות ציצית שרומז לתרי"ג מצות כנודע. אמרו, תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא, והם רומזים לשלוש מעלות עליונות של ישראל אשר הקב"ה דביקתו בהם, ומתחילה זכה בהן יעקב ואח"כ ישראל. יעקב זכה למעלת ים, שנאמר (בראשית לב, יא) "כי במקלי עברתי את הירדן הזה", וארז"ל שבקע אותו במקלו, ואמרו בבראשית רבה (עו, ה) שבזכות יעקב נבקע ים סוף. זכה לרקיע, השמש שקעה וזרחה בשבילו, "ויזרח לו השמש". זכה לכסא, כי צורתו חקוקה שמה. וכן זכו זרעו לשלושה אלה, הראשון קריעת ים סוף וירא ישראל את הים הגדולה. הב' רקיע, זה שקרע הקב"ה ז' רקיעים במתן תורה כשאמר "אנכי ה' אלהיך וגו'". השלישי הוא בית המקדש הנקרא כסא, שנאמר (ירמיה יז, יב) "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו", והוא מכוון נגד כסא שלמעלה.
 של"ה פ' וישלח

ציצית ותכלת - טהרת הגוף והנשמה

...וכן ד' ציציות, המסבבות ד' רוחות הגוף, להיותו זוכר בתרי"ג מצות, שכן עולה ציצית עם ח' חוטין וה' קשרים. ואז בא הגוף לידי מעשה, כמו שנאמר "וזכרתם ועשיתם את כל מצות ה'". וגם הם לזכרון הנשמה שחצובה תחת כסא הכבוד, כמו שאמרו רז"ל (חולין פט ע"א), תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא כבוד. הרי הזדככות גוף ונפש. ועל זה אלו הלאוין, "ולא תתורו אחרי לבבכם" זו מינות, הרי טהרת הנפש שהיא רוחניות במקום המחשבה, שלא לעלות במחשבה שום מינות, "ואחרי עיניכם" הם התאוות החיצוניות המותרות, כדי שיהיה הגוף גוף נקי.
 של"ה פ' וישלח

ע"י ציצית ניצל מזנות ומעניות

...ועל צד הרמז נ"ל לפי שידוע שמצות ציצית מצילין את האדם מן הזנות כדאיתא במנחות (מד ע"א) בההוא ששכר הזונה בעד ארבע מאות זוז ולסוף ניצול מן העבירה ע"י הציצית, והניצול מן הזנות ניצול גם מן העניות כי "רועה זונות יאבד הון" וכאמרז"ל (סוטה ד ע"ב) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש

ככר לחם ואינו מוצא. ואם כן הציצית מצילין מן שני דברים מן חטא הזנות ומן העניות, וזכו ישראל לשני דברים אלו בזכות שני דברים, כי בזכות "ויקח שם ויפת את השמלה" לכסות ערות אביהם, זכו לציצית המצילין מן העריות. ובזכות "אם מחוט ועד שרוך נעל" שלא חמד ממון אחרים, זכה לשכר שני הנמשך מחוט של ציצית והוא ההצלה מן העניות, כי איזהו עשיר השמח בחלקו. כלי יקר בראשית ט, כג

תכלת נגד דיבור לשון הרע

...תכלת דומה לים וע"י התכלת יסתכל בים וממנו יראה וכן יעשה, כי בים נאמר (איוב לח י-יא) "ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים, ואומר עד פה תבא ולא תוסיף וגו'". וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל (ערכין טו ע"ב) ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה, כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים, והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדרו, וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממילא יתבונן אז במעשה הים וממנו יראה וכן יעשה.

כלי יקר שמות כח, לא

לעמוד בגזירת ה'

...ענין תכלת של ציצית כדמסיק בילקוט פרשת האזינו (תתקמב): אמר משה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמו שנו מדתם כו', וכן לענין הים שנאמר (ירמיה ה, כב) "האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתני חול גבול לים כו'". וזה טעם התכלת לזכירת כל מצות ה', כי על ידי שיסתכל בתכלת הדומה לים יהיה נזכר למעשה הים שאינו פורץ גדרו ועומד בגזירת הש"י, כך יעשה גם הוא. וע"י שיסתכל בים הדומה לרקיע, יהיה נזכר גם למעשה הרקיע שאינו משנה מדתו, וממנו יראה וכן יעשה בק"ו. וע"י שיסתכל ברקיע הדומה לכסא כבוד, בעיניו יראה מקום חוצבו ויהיה נכסף לחזור ולהתדבק שם, כי הנשמה נכספה אל

המקום אשר היה שם אהלה בתחילה... וכאן עיקר הטעם של התכלת ללמוד מן הים לבד כאמור. גם נוכל לומר שיש תועלת גם בהסתכלו בשמים ובכסא כבוד, כי בסבה זו ימעט בדבור כמ"ש (קהלת ה, א) "כי הא-להים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים".

כלי יקר שמות כח, לא

לא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא

...איך יזכור את כל מצות ה' ע"י שיסתכל בחוט של תכלת, ונ"ל זה הענין בשני דרכים. הדרך הראשון הוא, ע"ד שאמרו בספרי ומביאו הילקוט פרשת האזינו (לב תתקמב): א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב, ולא עוד אלא ששמח לעשות וכו', וכן הוא אומר לענין הים (ירמיה ה, כב) "האותי לא תיראו וגו' אשר שמתי חול גבול לים", שמא שינה מדתו, ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואין יכול שנאמר (שם ה, כב) "ויתגעשו ולא יוכלו". מכאן ראייה שהים אינו משנה מדתו מיראה שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי, והשמים אינן משנים מדתם מאהבה כמ"ש, ולא עוד אלא ששמח לעשות. והנה בענין התכלת ארז"ל (מנחות מג ע"ב) תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא כבוד, ובודאי פירושו שצבעים אלו הדומה לו וכל אחד עמוק מחבירו. ובמאמר זה חתם כל הענין, לומר מה ענין הסתכלות בחוט של תכלת לשיזכור ע"י זה כל מצות ה' ולא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא, אלא לפי שתכלת דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאלו היה הים תמיד נגד עיניו, ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן המדה אפילו כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בק"ו שהזכיר בעל המדרש האומר הסתכלו בים, כי הסתכלו היינו לשון ציצית שהוא נגזר מלשון "מציץ מן החרכים" (שה"ש ב, ט), דהיינו שיהיה מציץ ומסתכל בים שאינו משנה מדתו כך הוא לא ישנה בק"ו, ואם יעבור אפילו על אחת מכל מצות ה' הרי הוא יוצא מן המדה אשר מדד לו ה' לומר עד פה תבא ולא תוסיף בזה מותר וזה אסור.

כלי יקר במדבר טו, לח

תכלת מורה על השראת השכינה בעם ישראל
והציצית מורים על זכירת המצות וגם על השראת השכינה בישראל כמ"ש תכלת
דומה לים וכו' ורקיע דומה לכסא הכבוד.

מלבי"ם זכריה ח, כג

מראה תכלת - מראה דמות כבוד ה'

...ויתכן שעל זה בא החוט שבו פותל ומגדל הענף כדברי רמב"ם (הל' ציצית א, ו)
שחוט אחד תכלת ובו מגדל הענף, עיין בהלכות ציצית מראה תכלת, שזהו מראה
הקשת אשר עליו אמר ביחזקאל (ס"פ א) "כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות
כבוד ד'", שלדבריו מורה שהשי"ת המאציל כל, הוא הרוקם, הוא העושה גם בפעולת
הבחירי, וכמאמר הכתוב (תהלים לז, כג) "מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ כו"'.
משך חכמה במדבר טו, לט

לזכור שיש גם עולם טמיר ונעלם מלבד עולם הזה הנגלה

למען השיג את המטרה הנאמנה ביתר שאת, להביא חוק זכרון גם למראית העין
הרואה רק את הנגלה והנעלה בזמן ההוה, לדעת כי מעבר השני של העולם
הנגלה ישנו גם עולם טמיר ונעלם עין רואה ואוזן שומעת בהשגחה נסתרת,
ולקנות ידיעה שלמה כי גם התגלות ה' והזכרונות הנעלים מזמן העבר הנם אמת
לאמתה - לכן צותה תורתנו הקדושה כי חוטי הציצית יהיו נעשים מצמר "תכלת"
להזכיר לנו גם בצבעם גם בשמם לבד את הסתום והחתום הטמיר והנעלם הלא
המה "הנסתרות לה' א-להינו". בצבע ממראה "תכלת", צבע אשר כנודע לנו הנה
כל הנמצא על הגבול ששם יתם כח חוש הראות ויכלה לחדור אל תוכו נהפך
הנהו למראה "תכלת" מהנגלה אל הנסתר, גם בשם "תכלת" כמובן המלה
"תכלה" אשר הוראתה סוף וגבול...

רש"ר הירש, חורב מצוה יט - ציצית

הרגשת הלבוש מלכות

לכאורה יפלא למה צריך ציצית תכלת כדי להזכיר ים שעל ידו יזכור רקיע עד
שיזכר מכסא הכבוד, הרי הרקיע פרוש בשמים כיריעה ותיכף שמביט ברקיע יזכר
בכסא הכבוד. אלא אינה דומה מעלת לבישת התכלת על גופו להבטה ברקיע כדי

להזכר בכסא הכבוד, מאחר והצבע בכנף בגדו מזכיר את הרקיע וכו', אם כן הבגד הוא כזה שמבטא את זכרון כסא הכבוד ואת היושב על הכסא, נמצא שהאדם המתעטף בטלית המצויצת הריהו עוטה מלבוש של כבוד וכעין המעוטר בכתרו של מלך, הלא אז האדם עצמו מרגיש שהוא זה המעוטר בלבוש מלכות ואינו כאחד האדם, וממילא איך הוא יכול לחטוא? ומתקיימת בלבישת הציצית האזהרה "ולא תתורו" וגו' כמובא בחז"ל (מנחות מד), מאחר שהלבושה מרגיש שהוא חלק אלוק ממעל, ואז כבר לא יעשה מעשים שאינם הולמים. והענין שהאדם מרגיש גדלות חלק אלוק ממעל, לא חלילה גאווה, אלא דבר זה מגביהו ומביאו להתעלות ולא נותן לו מקום לחטא ועבודתו היא לברוא 'אדם' שירגיש מלך, שכן הרגשת ה'מלכות' אינה רק מרחיקתו מן החטא שלמעשה ימנע ויזהר, אלא מבדילתם זה מזה שהם דברים אחרים שאינם מתאימים כלל האיך במצב התעלות של גדלות מלכות יחטא ואשם.

כרם טוביה פ' שלח

אם היינו זוכים היינו מפזרים הון רב על מצוות תכלת

"...וזכני ברחמיך הרבים לקים מצות ציצית בשלמות בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצוות התלוים בה ובלב טוב ובשמחה גדולה. ויהי רצון לפניך שתהא חשובה מצות ציצית שאנו עושין מצמר לבן כאלו קימנו גם מצות תכלת שבציצית, כי גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ואנו חפצים ומתגעגעים לקים מצות תכלת שבציצית. ואם היינו זוכים למצא תכלת לציצית היינו מפזרים הון רב כדי לקים המצוה בשלמות. אך בעוונותינו הרבים חרב בית מקדשנו, ונתעלם החלזון בעוונותינו. ומאז והלאה אין אנו זוכים לקים מצותך בשלמות. על כן יהי רצון מלפניך שתהא חשובה מצות ציצית לבן לפניך כאלו קימנו מצות תכלת שבציצית. ורחם עלינו ובנה עירך במהרה בימינו, והביאנו לשלום לארץ הקדושה, וזכנו שיחזור ויתגלה החלזון. ונזכה לקים מצות תכלת שבציצית ועל ידי זה תכלה ותשבר ותעקר ותמגר מלכות הרשעה מן העולם. ויקיים מקרא שכתוב: "כלה בחמה כלה ואינמו, וידעו כי אלהים מושל ביעקב לאפסי הארץ סלה".

לקוטי תפילות חלק ראשון תפילה מט

הרב אליהו טבגר
מח"ס כליל תכלת, קרית ספר

התכלת - ארגמון או ינטינה?

לפני שנים רבות הציע הרב הראשי לישראל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל לזהות את חילזון התכלת בחילזון הינטינה (סגולית). הסמך הממשי היחיד לרעיון זה הוא הברייתא במסכת מנחות (מד ע"א): "חלזון זהו גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה" וכו'. מברייתא זו ברור שמדובר בחילזון, אך היא ניתנת לפירושים שונים שאי אפשר להכריע ביניהם באופן מוחלט, כך שאין לדבר עליה כעל מקור לסימני זיהוי חד משמעיים. גם אם לפעמים נראה פירוש אחד קרוב יותר לפשט – יתכן שהאמת נמצאת דווקא בפירוש הדחוק יותר והפחות נראה ממבט ראשון. בנוסף לבעיה זו, יש לשיטת הזיהוי על פי סימנים חולשה ידועה (שעמדתי עליה כבר במקומות אחרים), והיא שגם אחרי שמצאנו חילזון שמתאים לדעתנו לסימני הזיהוי שבמקורות – אין ביטחון שאין חלזונות אחרים שעדיין לא מצאנו, או שלעולם לא נוכל למצוא אותם משום שכבר נכחדו, שיש בהם בדיוק אותם הסימנים. מי שבא לסמוך על שיטה זו צריך להבטיח סריקת מכלול בעלי החיים שהיו בזמן חז"ל, ולהראות שמתוך כולם נמצא מתאים לסימנים הללו בעל חיים אחד בלבד, מעשה כמעט בלתי אפשרי.

כאן אתיחס שוב לטענות שהושמעו במסגרות שונות בעד זיהוי הינטינה כחילזון התכלת, ואשתדל להשיב על הדברים ולהוכיח שאין בהם ממש.

א. על פי האמור בברייתא הנ"ל "גופו דומה לים", טוענים בעלי שיטה זו שמוכח שהחילזון דומה בצבעו לים ולשמים, ואם כן המועמד היחיד לזיהוי כחילזון התכלת הוא הינטינה, שצבע קונכייתו וגופו כחול-סגול. למעשה לא ברור מתוך לשון הברייתא לאיזה סוג דימיון היא מתכוונת, האם הכוונה לדימיון בגוון (כמו

שהבין הרמב"ם בהל' ציצית פ"ב ה"ב) או שהכוונה לדימיון אחר, כמו שלדוגמא הבין הפירוש לספר היצירה המיוחס לראב"ד (הקדמה נתיב ח) שהכוונה להיצמדות לקרקעית הים. ובאשר לדימיון לשמים, הרי זו גרסה אחרת של אותה ברייתא המובאת במסכת ציצית, ואין זה נכון להשתמש בשתי גרסאות מתחלפות בעת ובעונה אחת, אלא יש להחליט מהי הגרסה הנכונה. על כל פנים, גם אם נקבל את הפירוש הראשון, אין הינטינה החלזון היחיד המתאים לסימן זה. גם הארגמון, ניתן לתארו כדומה בצבעו לים, וכבר דובר על כך רבות.

ב. החלזון "עולה אחת לשבעים שנה" (בבלי מנחות מד ע"א. ברייתא ציצית), וזה מתאים לחלזון הינטינה, שאולי (אני מדגיש 'אולי', כי דבר זה באמת לא נבדק) מופיע רק אחת לשנים רבות בכמויות משמעותיות. גם הביטוי "עולה אחת לשבעים שנה" נתון לפירושים שונים: א. עולה מן הים ליבשה. ב. עולה מן הארץ (כפי שהבין רש"י במקום). ג. עולה וניתק מקרקעית הים. ד. עולה ברשת הדייגים. ובכלל, אין שום הכרח שביטוי זה מסביר מדוע ניתן ללכוד את החלזון רק לעתים רחוקות. יתכן מאוד שביטוי זה מכונן כלפי תיאור חיי החלזון (כמו שהבין הרמ"ע מפאנו במאמר דבקות השם ח"ד יד-טו: "אלא שורשו נעוץ ותקוע בקרקע הים כו' ואחת לשבעים שנה נעקר משם ועולה מן המים ואז הוא דומם בלא תנועה כלל..."), ואין שום נפקא מינה בכך כלפי אפשרות השגתו, כי אפשר לאסוף אותו מקרקעית הים, ואדרבה כאשר הוא ניתק מן הקרקעית הוא מת ואינו ראוי לצביעה טובה. א"כ אין סימן זה הולם דווקא את הינטינה, הוא הולם גם את הארגמון וכל חלזון אחר, שגם הם נזרקים באופן נדיר ע"י גלי הים ליבשה, בדיוק כמו שזה קורה לינטינה. בכלל, ראוי לפקפק בשימוש בביטוי מליצי כסימן מזהה לבירור המציאות. מעניין מה היו התוצאות, אם היינו מנסים לזהות חרוב על פי הנאמר עליו במסכת בכורות (ח ע"א) שמשעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה, או לזהות נחש או אפעה על פי הנאמר עליהם (שם) שמתעברים לשבע ולשבעים שנה. האם היינו מגיעים לאותו חרוב ולאותם נחש ואפעה הידועים לנו? !

ג. החילזון דומה לדג ("ברייתו דומה לדג", מנחות מד ע"א), וצורת הקן הבועתה שבונה לו חילזון הינטינה, שאל תחתיתו הוא נצמד וכך צף על פני הים – דומה לדג קטן. קשה מאוד להניח שחז"ל התכוונו בביטוי הנ"ל לדימיון המסוים שיש אולי בין קן הבועות של הינטינה לבין דג. ובכלל, לא ברורה כלל ההגדרה שנתנו חז"ל למושג 'דג' וגם הרב הרצוג התלבט בכך רבות בכתביו (עיי' בספר 'התכלת' לרב בורשטיין עמ' 385 ועוד). אפשר להרחיב את ההגדרה מאוד ולומר שכל דבר החי בים נקרא דג (כמובא באליהו רבה להגר"א מסכת כלים י, א), ואפשר לצמצמה בצמצומים שונים. יש גם לעמוד על הביטוי 'ברייתו' המוזכר בברייתא לענין הדימיון לדג, לעומת 'גופו' המוזכר קודם לכן. ראיתי פירוש יפה בספריו של פרופ' פליקס, שהחלזון – וזה כולל את כל החלזונות – מתרבה ומשריץ כדג, ו'ברייתו' מתפרש כ'דרך רבייתו'. אך כאמור אין לקבוע מסמרות בכך, ויתכנו פירושים אחרים לביטוי זה.

ד. בגמ' במסכת שבת (עב ע"א) כתוב כך: "ת"ר הצד חלזון והפוצעו וכו' וליחייב נמי משום נטילת נשמה, אמר רבי יוחנן שפצעו מת. רבא אמר אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה כו' דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה". מגמ' זו אנו למדים כמה דברים: א. אפשר להפיק צבע מחילזון מת (תשובת ר' יוחנן). ב. הפקת הצבע נעשתה ע"י פציעה. ג. פציעת החילזון גוררת אחריה את מיתתו. דברים אלה אינם תואמים את הינטינה. שבלולים מתים שלה אינם ראויים לשימוש, ואין צורך כלל לא בפציעה, וכל שכן שלא בהמתה, אלא כאשר מציקים לה היא פולטת כמויות ניכרות של נוזל כחול. גמ' זו מהווה פירכה גדולה לינטינה.

ה. מסיפור המובא בספרי (זאת הברכה סי' שנז) נראה שסיבת נדירותו של החילזון היא סיבה פלאית, ולא נדירותו האמיתית כפי שהדבר קורה בחילזון הינטינה. וז"ל הספרי: "אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור, ומצאתי זקן אחד, אמרתי לו פרנסתך במה, אמר לי מחלזון. אמרתי לו וכי מצוי הוא, אמר לי השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימוק במקומו".

התשובה שבפי הזקן להסברת נדירותו של החלזון אינה מתאימה כלל לינטינה. הסיבה לנדירותה של הינטינה היא בכך שהיא נזרקה לעתים רחוקות מאוד לחוף, ולא כפי שמתואר בפי הזקן שיש מקום מסוים שהחלזון מצוי בו, אלא שאין האנשים הולכים לשם מחמת פחד הסממיות. דבר זה גם מחזק את האמור למעלה, שאי השגת החלזון תלויה באיזו שהיא תופעה המתוארת בביטוי 'עולה אחת לשבעים שנה'. ואדרבה, סיפור זה מראה פנים לארגמון, שמצוי במקומות המתוארים שם (בין כזיב לצור) בגלל החופים הסלעיים אליהם הוא נמשך, בניגוד לינטינה המצוי בכל חופי ארץ ישראל בשווה. הקטע הזה ב'ספרי' מפרך את הטענה שמדובר כאן בינטינה, והקטע הסמוך לו שם, שמונה את החלזון כאחד הענפים הכלכליים שפרנסו את יושבי האזור הזה, מוכיח בעליל שמדובר כאן דווקא בחלזון הארגמון, שידוע ממקורות היסטוריים רבים כעמוד התווך בכלכלת האיזור ההוא באותם הזמנים.

ו. הגמ' במנחות (מב ע"ב) מדברת על דם חילזון שצובעים בו. קשה להבין איך נוזל כחול שפולטת הינטינה בחייה, יכול להיקרא 'דם'. כמו כן הגמ' בשבת (עד ע"ב) מדברת על צידת חלזון ברשתות. דבר זה לא קיים בינטינה – אין היא ניצודת ובוודאי שלא ברשתות, אלא נלקטת מאדמת החוף אחרי שהיא נפלטת ע"י גלי הים אל היבשה. לעומת זאת, כל התנאים האלה מתאימים היטב לחלזון הארגמון. יש צורך בפציעה (הפציעה היא ממש כעין פציעת אגוזים בפטיש), החלזון מת בסופו של דבר כתוצאה מהפציעה, וגם יש אפשרות לפצוע חלזון מת ולהפיק גם ממנו צבע, אלא שיש עדיפות להפקת הצבע מחלזון חי מצד איכותו. דבר זה מוזכר גם כן בספרים עתיקים, המתארים את תהליך הפקת צבע הפורפורה. אחרי הפציעה נוצר צבע בגון המזכיר בהחלט את הדם. גם זה מתואר במדויק בספרים העתיקים, הקוראים לנוזל זה 'דם חילזון'. חילזון הארגמון ניצוד כאז כן היום בעזרת רשתות המורדות אל קרקעית הים יחד עם הפתיון.

ז. אי אפשר גם להתעלם מחוסר אזכורה של הינטינה בספרים המתארים את ההווי של העולם העתיק. אי אפשר לקבל שחלזון התכלת היה 'מוצר' שהעולם העתיק לא הכיר כלל, שלא נסחר בשווקיו ושהמלכים והרוזנים לא התאוו

ללבושו. דברים אלה הם הרי מסימני ההיכר המובהקים של התכלת. לעומת זאת צבע הארגמן, או בשמו המקורי הפורפורה, הוא המוצר היחיד המופק מחלזונות הים שמדובר בו רבות בספרות העבר. הוא מתואר כאחד מחפצי הערך של הזמן העתיק, יחד עם הכסף והזהב, דבר ההולם יפה את התכלת. לא המקורות החיצונים בלבד מצביעים על הארגמן כמקור התכלת. גם במקורותינו אנו, החל מהירושלמי המובא אצל הראב"ה (על ברכות ט ע"ב, סי' כה) דרך הרמב"ן (ע"ת שמות כח, ב) עד הפוסקים האחרונים החשובים כחיות יאיר (מקור חיים עמ' צט) וריעב"ץ (מטפחת ספרים) ועוד, וכבר דובר על כך רבות ובפירוט במקומות אחרים.

עד עתה נכשלו כל החוקרים במאמצייהם לצבוע חוט צמר בנוזל המופק מן הינטינה. אם יבוא חוקר וירצה לשכנע את ציבור המתעניינים שהינטינה הוא התכלת המקורי, הוא יצטרך להציג את תהליך הצביעה, להסביר האם הצבע יציב, האם הוא תואם את הבדיקות שמוזכרות בגמ' (מנחות מב ע"ב), האם מרתיחים אותו ביורה עם הסממנים כמוזכר בגמ' שם, האם יש צורך בטעימת היורה לפני הצביעה, והאם ניתן היה בזמנים הקדומים בחומרים ובתנאים שעמדו לרשות קדמונינו לבצע את הצביעה. גם אז יהיה צורך לזכור שאפשרות הצביעה היא תנאי הכרחי לזיהוי צבע היוצא מחילזון כלשהו כתכלת המקורית, אבל בהחלט אינה תנאי מספיק. לא כל דבר שצובע בצבע כחול הוא בהכרח התכלת המקורית.

הרב שלמה אנגל
ירושלים

בענין מן המותר בפיו לגבי תכלת של ציצית

מצות ציצית כוללת שתי מצוות: הלבן והתכלת. זה למעלה מאלף שנים נבצר מבני ישראל מלקיים את מצות התכלת, עקב אי-הכרת או אי-הימצאות דג החלזון, אשר מדמו מופק צבע התכלת. לפני למעלה ממאה שנים היה הראשון האדמו"ר מראדזין זצ"ל אשר חרף נפשו למצוא ולזהות את החלזון, וקבע את ה"דינון" כדג החלזון. ברם, כיום רבו ועצמו ההוכחות, המצביעים על שבלול בשם "מורקס טרונקלוס" כדג החלזון המוזכר בדברי חז"ל.

בעקבות הסערה סביב זיהוי החלזון, התעוררה השאלה האם בעל-חיים שאינו מותר באכילה – ובפרט השבלול הנ"ל שאסור באכילה – יכול לשמש מקור לתכלת. האם גם במצות תכלת נאמרת ההלכה שרק מין המותר באכילה כשר לקיום המצוה, כדדרשינן לענין תפילין: "למען תהיה תורת ה' בפיו" – מן המותר בפיו" (שבת כח ע"ב). הענין כבר נדון בספרי האחרונים, ובפרט בספרי האדמו"ר מראדזין זצ"ל, ולפנינו מוצעים כמה דרכים לדון שאין במצות תכלת משום "מן המותר בפיו".

א. כבר ישבו כמה מהאחרונים על המדוכה האם בכל המצוות נאמר הכלל של "מותר בפיו". בגמרא הנ"ל נאמר דין זה בקשר לתפילין, ובפרט רצועות התפילין. המגן אברהם (או"ח סימן תקפו ס"ק ג) נוקט שדין "מן המותר בפיו" שייך לכל מצוה, משום שהוקשה כל התורה כולה לתפילין, ובכך מבאר הוא את דברי הרמ"א (שם) ששופר מבהמה טמאה פסול. מקשה על דבריו הגר"ש לנדא זצ"ל בנו של הנודע ביהודה זצ"ל בתשובות נודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סי' ג) מדברי הגמרא בסוכה (כג ע"א) שנוקטת בפשיטות שפיל כשר לדפנות סוכה, הרי שמין טמא כשר למצות סוכה. מכוח זה ועוד ראיות הוא מגיע למסקנה, שתשמישי מצוה שאינם תשמישי קדושה, כגון סוכר ושופר, אין בהם דין "מן

המותר בפ"ך" [בהמשך התשובה הוא דן האם בכל תשמישי קדושה נצרך מותר בפ"ך, או רק בתשמישי קדושה שיש בהם תורה ד' וכתב, עיין שם]. את הדין שכתב הרמ"א ששופר מבהמה טמאה פסולה, מבאר הגר"ש, שהוא על פי דברי הר"ן בגמרא שבת הנ"ל לא הוכשרו למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד, אבל בדבר שהוא תשמיש מצוה בעלמא לא אמר הר"ן שנצרך להיות ממין טהור.

לימים התגלה אליו בחלום אביו בעל הנודע ביהודה זצ"ל, וגילה לו שיש הבדל בין מצוה שצריכה להיעשות מבעלי חיים לבין מצוה שיכולה להיעשות מכל חומר, כי רק כאשר מקור החפצא דמצוה צריך להיות מן החי אז יש תנאי שאותו בעל-חיים צריך להיות טהור, ולכן שופר צריך להיות מקרן של בהמה נאמר בו דין שצריך להיות מבהמה טהורה, אבל במצוה כגון דופן סוכה שכשרה מכל דבר יכולה היא להתקיים גם ממקור טמא.

האחרונים המשיכו לדון רבות בשאלה הזאת, האם בתשמישי מצוה נאמר דין "מן המותר בפ"ך". האדמו"ר מראדזין זצ"ל בספרו עין התכלת (אות יא, רנב ד"ה ומישב) הביא הוכחה גדולה שתשמישי מצוה לא נאמר בהם דין "מן המותר בפ"ך", מדברי התוס' יבמות (קב ע"ב ד"ה ואנעלך) שכתבו שנעל חליצה אינה צריכה להיות מבהמה טהורה, ואף לדעת רבינו תם המובא שם שאינה כשרה מבהמה טמאה, כתוב שם שטעמו משום דכתיב "ואנעלך תחש", ולא משום דבעינן "מן המותר בפ"ך". הרי מוכח מזה, שתשמישי מצוה אינם צריכים להיעשות ממקור טהור, ואף במצוה שצריכה להיות מבעלי חיים, שכן נעל חליצה כשרה רק מעור בהמה [אמנם יש להשיב שמנעל חליצה לא נקרא מצוה אלא מתיר].

ובכן אם ננקוט כהפוסקים שבכל תשמישי מצוה לא נאמר הכלל של "מן המותר בפ"ך", אין התכלת של ציצית זקוקה להיעשות ממין טהור.

ב. אמנם זה עדיין לא יועיל לערער את ההנחה שהחלזון צריך להיות מין טהור, שכן התכלת נצרכת גם כן לבגדי כהונה (כגון מעיל ואבנט) ומלאכת המשכן (כגון

יריעות התחתונות והפרוכת) שהם תשמישי קדושה ומלאכת שמים, ושוב מתעוררת השאלה: האם מזה שתשמישי קדושה צריכים להיות "מן המותר בפ"ך" ניתן להסיק שהחלזון הוא דג טהור?

באמת, החתם סופר בתשובותיו (חיו"ד סי' רעו) כבר הקשה איך הוכשר למלאכת המשכן תולעת שני שהוא דם תולעת האסורה באכילה, ותירץ שלענין צביעה לא נצרך דבר המותר באכילה, והוסיף ש"כמדומה לי" שהחלזון מין טמא ואף על פי כן צבעו מדמו תכלת למשכן, הרי שלענין צביעה לא איכפת לן שיהיה כשר. גם הגר"ש לנדא זצ"ל (שם) דן בדברי רש"י בסנהדרין (צא ע"א) ובמנחות (מד ע"א) שחלזון התכלת הוא תולעת, ואיך הוכשר החלזון למלאכת המשכן. הוא כותב, שלשיטת רש"י מוכרחים לומר שלענין צבע המופק ממין טמא אומרים "חזותא לאו מילתא היא", ומסיק מזה שלענין צבע לא נדרש "מותר בפ"ך" משום דחזותא לאו מילתא [את ראייתו של החתם סופר מתולעת שני הוא דוחה על פי דברי כמה ראשונים (רש"י ישעיה א, יח רמב"ם פרה ג, ב רד"ק שרשים שורש תולע] שתולעת שני הוא גרגיר מן הצומח ולא תולעת מן החי]. לפי זה בודאי יוכל החלזון להיות מין טמא, כי לענין צביעה לא נדרש "מן המותר בפ"ך".

ג. האדמו"ר מראדזין זצ"ל (מאמר פתיל תכלת א, ה) תירץ לדעת רש"י, שאע"פ שהחלזון הוא מין טמא אכן דמו מותר מדאורייתא, שאיסור דם של מין טמא מדאורייתא אינו אלא בבהמה חיה ועוף ולא בדגים.

ד. מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (קובץ תשובות סימן ח) מתיר הקושיא על דעת הרמב"ם (כלי המקדש א, ג) ש"מור", אחד מסממני הקטורת, הוא דם הצרור בחיה שבהודו, והרי אינו "מותר בפ"ך". כע"ז הביא שם בשם האבן האזל (כלי המקדש שם) הקושיא איך צובעים התכלת מדם החלזון, הרי אין המין מותר באכילה. על כל אלה מתיר מרן הגרי"ש שליט"א, ע"פ הגמרא במנחות (ו ע"א) בקשר להלכה המיוחדת בקרבנות "ממשקה ישראל" שאין כשר להם כי אם דבר

המותר באכילה, שלמרות זאת חלב ודם קריבים על גבי המזבח מפני שמצותה בכך, כלומר שמכיון שמצות הקטרה מחייבת להקטיר חלב ודם, אין בהקטרתם משום "ממשקה ישראל", וכמו כן בנוגע לדין "מן המותר בפוך", כאשר הדין אומר שמצוה זו צריכה להתקיים ממין טמא, אין בזה בעיה של "מן המותר בפוך", ולכן תכלת שמצותה להיעשות מדם החלזון, וכן שמן המשחה וקטורת שמצותן במור, אין בהם משום "מן המותר בפוך".

לסיכום: בנוגע לזיהוי מין החלזון של תכלת, אין לערער על זיהויו כמין שהוא אסור באכילה מכוח הדין של "מן המותר בפוך", שהרי כמה תשובות בדבר.

הרב צבי וייס
כולל נר נפתלי, ירושלים

צביעה שניה בתכלת

א. מחלוקת רש"י ותוס'

אמרינן בגמ' מנחות מב ע"ב: "אמר ליה אביי לרב שמואל הא תכילתא היכי צביעתו לה, אמר ליה מייתנין דם חלזון וסמנים ורמינן להו ביורה (ומרתחינן ליה) ושקלינא פורתא בביעתא וטעמינן להו באודרא ושדינן ליה לההוא ביעתא וקלינן ליה לאודרא. שמע מינה תלת, שמע מינה טעימה פסולה ושמע מינה דבעינן צביעה לשמה ושמע מינה טעימה פסלה. היינו טעימה פסולה היינו צביעה לשמה, אמר רב אשי מה טעם קאמר מה טעם טעימה פסולה משום דבעינן צביעה לשמה. כתנאי טעימה פסולה משום שנאמר כליל תכלת דברי ר' חנינא בן גמליאל רבי יוחנן בן דהבאי אומר אפילו מראה שני שבה כשר משום שנאמר ושני תולעת".

ופירש רש"י: "ושמע מינה – מדשדינן ביעתא לברא ולא שדינן לה ביורה: טעימה פסולה – אם עירה צבע נסיון ביורה פסל את כל היורה: משום שנאמר כליל תכלת – כל תכלת בעינן שיהא כל עיקר מראה החלזון בצמר שלא יהא דבר אחר צבוע בה מתחילתה: אפילו מראה שני שבה – שכבר נצבע בה צמר אחר וזה השני כשר: ושני תולעת – משמע שני, דאפילו מראה שני של זהורית קרוי תולעת וה"ה לתכלת דכתיב נמי בההוא קרא¹".

וכתבו על כך תוס' (ד"ה משום): "משמע דאם צבע בה שני פעמים זה אחר זה פסול אפילו לשמו, ולעיל משמע דלא פסלי' אלא טעימה משום דהויא שלא

1. לא זכיתי להבין, דהא קרא דשני תולעת כתיב רק במצורע ופרה אדומה והתם לא כתיב תכלת. ושמא כוונת רש"י דמשני תולעת דמצורע ילפינן לתולעת שני דבגדי כהונה, וכיוון דכתיב בקרא דבגדי כהונה תכלת ילפינן מינה לתכלת דבגדי כהונה וציצית, ועיין בפ' הראב"ד לתו"כ המובא בסמוך.

לשמה ומשמע דלא מייתי תנאי אלא מטעמה פסלה אבל לכו"ע הטעימה² כדלעיל א"כ לא אתיא כחד תנא מילתא דהקונטרס, לכך צ"ל דאפילו מאה פעמים לשמו משמע דכשר דהא כליל תכלת קרינן ביה אבל כשטעם הרי יש צבע שאינו ראוי לתכלת ולכך קרוי מראה שני ואע"ג דהאי קרא בבגדי כהונה כתיב ילפינן תכלת מבגדי כהונה".

הרי שנחלקו רש"י ותוס' אם מותר לצבוע פעמיים באותה יורה, כאשר שתי הפעמים הן לשמה, דלרש"י אסור משום שאינו כליל תכלת, ולתוס' שרי אפילו מאה פעמים לשמה.

ולכאורה באמת מחודש הוא לומר שאף צביעה שניה לשמה תיפסל, ונוח יותר לדחוק דברי רש"י ולהעמידם כתוס' (אע"ג שמתוס' משמע שלא הבינו כך ברש"י), וכן כתב בלקוטי הלכות על מנחות לחפץ חיים (ריש פרק ד' בזבח תודה ד"ה האי)³.

אלא שלאחר הלימוד והעיון נראה שדברי רש"י ברורים וכן דעת שאר הראשונים וכמו שנפרש בע"ה.

ב. ההכרח לפירוש רש"י

כתב הקרבן אהרן על תו"כ ריש פרשת מצורע: "ולדעתי רש"י ז"ל לא אבה שמוע לזה, ראשונה משום שלפי התוספות כל ג' הדברים הם משום שלא לשמה, וא"כ באומרו דבעינן צביעה לשמה אמר ג' הדברים, וא"כ כד פריך הגמ' היינו וכו'".

2. בהגהות צאן קדשים גרס "הטעם", ולפי זה כך הוא ביאור דברי התוס': דהא ודאי שמדברי רב שמואל בר יהודה משמע שדווקא הטעימה פסולה משום שלא לשמה אבל צביעה שניה של לשמה כשרה, ואילו התנאי דמייתנין עלה מאן דמכשיר סבר דאפילו טעם שלא לשמה כשר, ומאן דפסל סבר דאפילו צביעה שניה של לשמה פסול, וא"כ רב שמואל בן דהבאי כמאן אתיא. אלא שרש"י סבר, דאף רב שמואל בר יהודה פסל צביעה שניה של לשמה ומאי דנקט טעימה הוא לרבותא דאפילו מעט כ"כ פגם הצבע, כמו שפירשו המפרשים לקמן.

3. והאדמו"ר מרדו"ן (במאמר פתיל תכלת, הפרט השלישי אות ב) רצה לחדש, שרש"י יש במשמעות מראה שני שפסול או כשצבע ממנו פעם אחת שלא לשמה או כשצבע ממנו כמה פעמים עד שדהה מראהו, אך במאמר עין התכלת כתב דאח"כ ראה שיש אופן שדוהה מראהו מיד לאחר צביעה ראשונה, עיי"ש.

למה לא פריך זה ג"כ על החלוקה הג' דהיינו דבעינן צביעה לשמה והיינו טעמה פסלה כיון דהכל הוא משום שלא לשמה⁴... ועוד יקשה לדברי התוס' דלא יתיישב בדבריהם לא טעמא דכליל תכלת אלא בפ' דחוק ולא אמרו מראה שני, ולזה אמרו לכך צ"ל וכו' דירצה שאחר שהכרח הקושיות הביאונו לזה צריכים אנו לומר זה אף שנסבול לו הדוחק.

אבל לדעתי עם כל זה דברי רש"י הם הנכונים, לפי שרש"י ז"ל לא אבה לפרש שיהיה טעימה דווקא, כיוון דטעמא דפסול היורה אחר הטעימה לדעתו אינו משום שלא לשמה אלא משום דבלע עיקר המראה והנשאר הוא מראה שני, וא"כ מה לי אם היה ע"י טעימה או ע"י צבע, דכיון דמה שישאר אחר צביעה אחת הוא מראה שני. וראיה, כי לזה לא פ' רש"י דבריו אלו אלא במלתא דתנאי על הטעם שהוא משום כליל תכלת, וא"כ טעימה לאו דווקא.

וא"ת א"כ למה נקט טעימה, י"ל דהגמ' מתחלה אחר דלמד מדברי ר' יהודה אשר הראה אופן הצביעה, לזה למד הדין בטעימה שהוא הנושא שבו דבר רב יהודה. ובתנאי נקט טעמא שהוא חדוש יותר, דאם בטעימה לחוד קרי מראה שני הנשאר, כ"ש אם צבע בה הרבה שאז בולע כל עיקר המראה, ואם כן לא נגעו בזה מטעם שלא לשמו כלל.

ובזה הוו תרי מילי דילפי מדברי רב יהודה, אחד פסול מטעם שלא לשמו אף על פי שבלע כל עיקר המראה שזה טעם פסול הטעימה, והשנית פסול מטעם מראה שני שכבר נבלע בראשון עיקר המראה אף על פי שיהיה לשמו. ואמרם תנא קמא כליל תכלת ור' יוחנן בן דהבאי מראה שני תישב על פי פשוטו" עכ"ל. עוד יש להקשות על שיטת התוס' מה שהקשה בליקוטי הלכות לחפץ חיים (בתורת הזבח ריש פ"ד דמנחות ד"ה האי) דהא תנאי מיירי לענין בגדי כהונה, והלא לא מצאנו שבגדי כהונה צריכים לשמה, ואדרבה מקרא מפורש שאינו צריך דכתיב "וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וגו' הביאו", וא"כ אם טעימה פסלה משום שלא לשמה איך נחלקו התנאים גבי בגדי כהונה שאינם צריכים לשמה כלל.

4. וכ"כ הצאן קדשים על רש"י ד"ה וש"מ.

ועוד הקשה שם (בר"ה ו"ש"מ) היאך פסלה הטעימה את כל היורה אם החזירה כמו שכתב רש"י, ולא בטלה ברוב⁵. ולהנ"ל אתי שפיר דלא שייך בזה ביטול, דמ"מ אינו כליל תכלת משום שכבר נצבע בו הטעימה. ועוד יש להוסיף שפשטות הלשון צביעה לשמה היינו שהצביעה למצוה צריכה להיות לשמה, ואילו לתוס' צריך לפרש הכוונה שהצבע יהיה מוכן רק לצביעה לשמה שזהו טעם הפסול בטעימה – שהצבע משמש אף לחולין, וזה אינו במשמעות צביעה לשמה.

ג. דעת שאר הראשונים

והנה בחידושים על מסכת מנחות הנדפסים ע"ש הרשב"א פירש כרש"י, והוסיף לבאר: "אלא בעינן שלא יצבעו בו דבר קודם, מפני שהראשון שצובעים בו נוטל עיקר מיצוי החלזון ומה שנשאר הוא דיהה ממנו ואין לו עיקר מראה יפה כמו החלזון, והרי ודאי אלמלי הדבר שנצבע תחלה לא היה נוטל ממראה הצבע יותר ממה שיטול הצמר הנצבע ולא היה ממעט כי אם כמות המים לא היה בכאן קפידא יותר מאם נוטל ממנו בביעתא, אבל מפני שאפשר שנוטל עיקר של מראה הצבע והנשאר אחריו לא יתן צבע יפה כל כך לפיכך אמרו דטעימה פסלה". ואכן כך הוא בתכלת שצובעים בימינו, שבצביעה שניה הצבע דהוי הרבה וצריך לצבוע שלוש עד חמש פעמים כדי שהצבע יהיה נעים לעין, וכצביעה ראשונה הוא לא ייראה אף אם יצבעוהו הרבה פעמים (ואף הצמר מתקלקל בריבוי הצביעות)⁶. וברבינו גרשום כתב: "ומדלא טעמינן ביורה ש"מ טעמה פסלה משום שנאמר כליל תכלת. כלומר כל הצמר שביורה בעינן שיהיה לשם תכלת: אפילו מראה שניה שצובעין פעם שניה מן התכלת כשר משום תכלת, שנאמר תכלת וארגמן ותולעת שני, קרי ביה שני, וקא משמע האי שני [קאי] נמי אתכלת דמכשר אפילו מראה שניה", והנה בתחילת דבריו משמע כתוס' דהפסול מטעם לשמה, ואילו בדעת ר"י בן דהבאי משמע כרש"י דכל צביעה שניה פסולה, וצ"ע.

5. וכן הקשה ערוך השולחן בס"ט סעיף ו.

6. כך אמר לי אסף שטיין, האחראי על צביעת התכלת באגודת פתיל תכלת.

ובתורת כהנים גבי מצורע נמי איתא להא פלוגתא דר"ח בן גמליאל ור"י בן דהבאי, ושם פירשו כל המפרשים ראשונים ואחרונים כדעת רש"י. וז"ל התו"כ ריש פרשת מצורע: "ושני יכול פיקס תלמוד לומר תולעת, אי תולעת יכול אחד מן הצבעים תלמוד לומר ושני, הא כיצד זו זהורית טובה. יוחנן בן דהבאי אומר שני תולעת שני שבתולעת. ומנין שאם טעמה פסלה תלמוד לומר ושני תולעת". ופירש הראב"ד: "ושני יכול פיקס – פירוש לשון כיחול ופיקוס, והוא צבע אדום שהנשים צובעות בו דמוני פניהם... יכול יביא צמר הצבוע אדום באותו הפיקס ת"ל תולעת צבע הבא מן התולעת. אי תולעת יכול יביא אחד מן הצבעים בתולעת כגון תכלת הצבוע בדם חלזון או בקלא אילן ת"ל ושני – פירוש המשונה אשר בצבעים, ר"ל שאין שבת אחר מגיע לחשיבותו וזהו הנקרא זהורית טובה שצובעין בו קרמזי. יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת שני שבתולעת – פירוש אפילו השני שבו כשר, שאם צבע בו תחלה בגד או שום דבר ואחר כך הכניס בו צמר לטהר בו את המצורע כשר אעפ"י שאינו מן הכח החזק שבו.

ומנין שאם טעמה פסלה ת"ל ושני תולעת ואזוב מה אזוב בתחלתו אף שני תולעת בתחלתו שלא נטעם⁷ – פירוש טעימה היא נסיון שלוקח אדם מעט ומכניס לתוך הצבע לראות אם נתבשל כל צורכו ואותו הנסיון נקרא טעימה. והאי סיפא אתאן לת"ק דאפילו לא נצבע באותו הצבע שום דבר [אלא] לנסיון בעלמא פסול. ובמסכת מנחות פרק התכלת פליג רבי חנינא בן גמליאל ור' יוחנן בן דהבאי. ר' חנינא בן גמליאל סבר לה כת"ק דה(י)כא דטעמא פסלה ומפיק טעימה מכליל תכלת דכתיב במעיל דמשמע כל כח התכלת, וכיוון דקפיד רחמנא על הצבע של תכלת להביאו בכל כוחו הכי נמי אמרינן בתולעת שני כל כח התולעת, ומה תולעת שני דהתם טעמה פסולה אף שני תולעת דהכא נמי טעמה פסולה ומדתכלת דמעיל טעמה פסלה תכלת דציצית נמי טעמה פסלה דילפינן תכלת מתכלת.

ויוחנן בן דהבאי סבר 'ושני' השני שבתולעת משמע, והם הני תולעת שני דבגדי כהונה שני שבתולעת ומדתולעת שני טעמה כשרה צבע תכלת דהתם נמי טעמה כשרה. ומדתכלת דהתם טעמה כשרה תכלת דציצית נמי טעמה כשרה.

7. כך היא גרסת הראב"ד והר"ש ואינו בגרסא שלפנינו.

וכליל תכלת של מעיל שיהא כולו תכלת קאמר. ות"ק דהכא מפיק טעמא למצורע מגופיה דמצורע דכתיב ושני תולעת ואזוב כדאמרן. עכ"ל.

הרי מפורש בראב"ד כרש"י שהוא משום שבצביעה שניה נחלש כח הצבע. וכן פירש הר"ש משנ"ץ על התו"כ שם, וכתב עוד: "ואין נראה לחלק ולפרש לעולם סיפא ליוחנן בן דהבאי, ובטעימה דרשות כ"ע לא פליגי דפסולה כי פליגי בצביעה למצוה כגון שצובע ראשונה ושניה, לת"ק בכל ענינים פסולה שניה וליוחנן בן דהבאי כשרה אפילו שניה, וטעימה דסיפא דפסיל בטעימת הרשות. אין נראה לומר כן, דסוגיא דמנחות מוכחת דאפי' בטעימה דרשות מכשיר בן דהבאי". פירוש, דהא בגמ' מייתי דר"י בן דהבאי אהא דטעימה פסלה, ומוכח דאפילו בטעימה דרשות מכשיר, אלא על כרחך בין בטעימה דרשות בין בטעימה דמצוה פליגי. והיינו משום דאין טעם הפסול שלא לשמה אלא משום שנחלש כח הצבע.

והגר"א (הגהות ובאורי הגר"א על תו"כ, ירושלים תשי"ט) כתב ביאור התו"כ: "יכול א' מן הצבעים – פירוש אפילו נצבע פעם שנית מן התולעת או שלישי יהא נמי כשר, ת"ל ושני – דהיינו שיהא היא שניה לתולעת והוא פעם ראשונה. ומנין שאם טעמה פסלה ת"ל ושני תולעת⁸ – פירוש דכתיב בלקיחה ובטבילה שני תולעת למעט אפילו נצבע בצבע ראשונה של התולעת אלא רק טעמה ממנו תחלה דבר אחר נמי פסול. יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת שני שבתולעת – פירוש דאפילו המראה השני שבתולעת מותר וכ"ש לטעום". עכ"ל. הרי שאף הגר"א סבר שהעיקר כרש"י, וטעימה דנקט לרבותא דאף טעימה וכ"ש צביעה גמורה. וכן פירשו הקרבן אהרן והמלבי"ם על התו"כ.

ד. מסקנא

היוצא מכל זה דדעת תוס' יחידאה הוא ורוב הראשונים סבירא להו כרש"י דצביעה שניה פסולה אפילו היתה הראשונה לשמה, וכן סבר הגר"א, ועל כן להלכה נראה שיש לפסול צביעה שניה לתכלת של מצוה.

8. כך גרס הגר"א, ויישב בכך קושיית הר"ש משנ"ץ דהא סיפא היא לת"ק ולא אתיא כיוחנן בן דהבאי ולמה אמרוה אחרי דברי ר"י בן דהבאי.

הרב ישראל מאיר פאליי
בית מדרש לאברכים ירושלים

הלובש ציצית בלא תכלת - אם עובר בכל תגרע

בטורי אבן ראש השנה כח ע"ב באבני מילואים שם כתב שהאיסור של כל תגרע הוא דוקא היכא שעושה המצוה ויוצא בה ידי חובתה ורק שגירע בחלק מהמצוה, וכגון מתן ד' שנתן מתנה אחת שאין המתנות מעכבות זו את זו, אבל באופן שכשנגרע ביטל המצוה לגמרי, כגון ג' פרשיות שבתפילין, לא עבר משום כל תגרע אלא הרי הוא ככל מבטל מצות עשה שלא עבר בכל תגרע כיון שמעכבות זו את זו הוי כמי שלא עשה כלום [והטו"א לטעמיה שנקט דהמבטל מ"ע אינו עובר בכל תגרע, והקשה לעיל טז ע"ב על דברי הרשב"א שם שמשמע דס"ל דאף המבטל מ"ע עובר בכל תגרע]. והוכיח כן מהא דסוכה לא ע"א: ארבעת מינין שבלולב כשם שאין פוחתין מהם כך אין מוסיפין עליהם לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רמון ולא דבר אחר, ושם בע"ב הקשתה הגמ' פשיטא, ותרצה: מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה דאתי למיסרך, והקשה הטו"א למה לא חששו משום כל תגרע אם יטול ג' מינים, ואפילו את"ל דכדי לעבור בכל תגרע צריך לכוין לשם מצוה, וככל תוסיף שצריך לכוין לשם מצוה, כדאיתא בראש השנה כח ע"ב, מ"מ ניחוש שמא יכוין לשם מצוה ויעבור בכל תגרע, וטפי עדיף לחשוש כן שהוא חשש בשנה זו מחשש של שמא תשתכח תורת לולב שהוא לשנים אחרות, ועוד שלא של כל תגרע עובר בידים וביטול ד' מינים הוא בשב ואל תעשה, ומוכח מזה שכיון שד' מינים שבלולב מעכבין זה את זה, כשאינו נוטל ד' מינים הוי כמי שלא נטל כלל ולכן אינו עובר בכל תגרע.

אלא שהביא שבספרי פרשת ראה איתא שאף בציצית ולולב שייך כל תגרע, ובשלמא בציצית י"ל דתנא דספרי ס"ל כר' ישמעאל במנחות לח שד' ציציות אינן מעכבות זו את זו, אבל מלולב קשיא שהרי לכו"ע ד' מינים שבלולב מעכבין זה את זה, ומ"מ מבואר שעובר בכל תגרע בפוחת, וכן הביא המשנ"ב סי' לד ביה"ל ד"ה יניח בשם הסמ"ג ל"ת שס"ה דהעושה ג' טוטפות בתפילין עובר בכל תגרע.

ובבית הלוי ח"א סי' מב כתב לדחות הראיה מספרי, שיש לומר שכל שמעכבין זה את זה אינו עובר בכל תגרע, אבל כל זה כשלא התחיל המצוה, אבל כשהתחיל אף שמעכב זה את זה י"ל דעובר בכל תגרע. ולפי זה כיון שכתבו התוס' במנחות כו ע"א ד"ה לא שנו בשם בה"ג דכשיש לו ד' מינים יכול ליטלו בזה אחר זה, וא"כ בההיא דספרי כיון שיש לו ד' מינים והתחיל לנוטלן ולא נטל כולם עובר בכל תגרע, אבל בההיא דסוכה שאין לו ד' מינים וכשאינן לפניו לא הוי התחלת מצוה בנטילת הד' מינים אינו עובר בכל תגרע. ומה שאיתא בספרי שבציצית עובר בכל תגרע כתב הבית הלוי לישב לפי מש"כ הרמב"ם בסה"מ מצוה יד שלבן ותכלת הוי מצוה אחת ואינם מעכבים זה את זה, וא"כ כשמטיל לבן ואינו מטיל תכלת, שעשה המצוה ורק שגירע אותה עובר בכל תגרע, אבל באופן שמעכבות זו את זו י"ל דהוי כמי שלא קיים המצוה כלל שאינו עובר בכל תגרע. והא דמי שאין לו תכלת לובש לבן בלא תכלת, וכגון לדין שאין לנו תכלת ולא אמרינן דעובר בכל תגרע, כתב הבית הלוי ליישב דשרי משום דעשה דוחה לא תעשה.

והנה יש להסתפק בגדר האיסור דכל תגרע, האם הוי איסור לעשות מצוה חסרה והוי איסור בידים שעושה מצוה חסרה, או שהאיסור הוא על מה שלא השלים המצוה והוי איסור בשב ואל תעשה. ואי נימא הכי יש לדון טפי לדברי המרדכי המובא ברמ"א או"ח סי' יג, שמי שאין לו ציצית שרי ללבוש בגד של ד' כנפות ללא ציצית כיון שאנוס הוא בביטול המצוה [עכ"פ מהתורה יעו"ש בט"ז ובמג"א שנחלקו בזה אם הוא היתר גם מדרבנן], הוא הדין נמי י"ל כן בכל תגרע אי נימא שהוא איסור בשב ואל תעשה, שכל שהוא אנוס ואינו יכול להשלים המצוה אינו עובר באיסור, ולפי זה אתי שפיר ההיא דסוכה שכיון שאין לו ד' מינים אינו עובר בכל תגרע, ולפי זה נמי כשאין לו תכלת אינו עובר בכל תגרע, ולא משום לתא דעשה דוחה לא תעשה אלא שכל שאין לו ואנוס הוא לא עבר באיסור [ועיין קהלות יעקב ראש השנה סי' טז שעמד בזה].

מיהו יש לומר שכל מה שיש להחשיבו כאיסור בשב ואל תעשה הוא רק אם נאמר כדברי הטו"א שדוקא באופן שאין מעכבין זה את זה עובר באיסור, ושפיר יש לומר שגדר האיסור הוא במה שאינו משלים המצוה, אבל אם נאמר שלא

כהטור"א ואף גם כשמעכבות זו את זו עובר בכל תגרע, נראה לכאורה שהוי ביטול בידים שהרי לא התחיל המצוה שיש לומר שדינו להשלים המצוה ומ"מ עובר באיסור, ומסתבר טפי שהאיסור הוא במה שעושה מצוה חסרה והוי איסור בידים, וא"כ הוא הדין כשאנוס הוא במה שאינו משלים המצוה יעבור, דהא לאו אנוס הוא במה שהתחיל המצוה ואיסורו הוא על מה שעשה ולא על מה שלא עשה, וכן הוא לשון הטור"א באבני מלואים שם דהאיסור דכל תגרע הוי איסור בידים.

והנה הרשב"א בראש השנה טז ע"א כתב שכל שלא הוסיף במצוה מדעת עצמו אלא שעשה כן מתקנת חכמים לא עבר בכל תוסף, וכתב דכן הוא בכל תגרע וכגון יו"ט של ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו ולא עבר משום כל תגרע משום שעשה כן מחמת תיקון חכמים. והטור"א שם פירש בדעתו שמזה שהוקשה לו שיעבור על כל תגרע שכל המבטל מצות עשה עובר בכל תגרע, והקשה שא"כ למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו המבטל מצות עשה ילקה משום כל תגרע, והא לא מצינו לאיזה תנא או אמורא דנימא הכי, ובאחרונים דנו דהוי לאו שבכללות ולכן אין לוקין, עיין בית הלוי שם ובשדי חמד ח"ד מערכת הלמ"ד אות צז, ובעיקר הבנתו בדעת הרשב"א פקפקו בזה, דכל קושיית הרשב"א הוא רק על בי"ד שביטלו מצות תקיעת שופר ולא על כל יחיד שמבטל מצות עשה, ע"ש בהגהות אמרי ברוך על הטור"א.

ועל כל פנים, להבנת הטור"א ברשב"א לכאורה ודאי דגדר האיסור הוא בשב ואל תעשה, וטפי מזה שהרי בספרי איתא שהנוטל ג' מינים כלולב או מטיל ג' ציציות עובר בכל תגרע, והתם הוי לא איירי במבטל מצות עשה דלולב, שהרי עדיין בידו ליטול לולב במשך היום, ומ"מ גם בזה עובר בכל תגרע, ולא מסתבר לומר ששני דינים נפרדים הם, וא"כ אין לומר שכשעשה מצוה חסרה האיסור הוא על עשיית מצוה חסרה וכשביטל מצות עשה האיסור הוא על אי עשייתו, אלא ודאי דהכל ענין אחד הוא ובשני אופנים נאסר על אי עשייתו, או מבטל המצוה לגמרי או כשמקיים המצוה ואינו משלימה, אבל מיהא איסורו הוא על מה שלא השלים המצוה. ורק אי לא נימא הכי והמבטל מצות עשה אינו עובר בכל תגרע, יש להסתפק שאולי גדר האיסור הוא על מה שעושה מצוה חסרה. אולם אכתי נראה שגם אם לא כדברי הטור"א ולא היתה קושיית הרשב"א

שהמבטל עשה יעבור בבל תגרע, וקושייתו היתה על בי"ד שעקר המצוה, עדיין לכאורה נראה שגדר האיסור הוא על אי השלמת המצוה, דמהיכי תיתי לומר ששני איסורים נכללו בלאו זה, ורק אם ענין האיסור הוא שנאסר על אי השלמת המצוה, הוא הדין באופן שיש עקירה של המצוה ע"י בי"ד גם זה נכלל בהלאו, שתרוויהו חשיב כמגרע מצוה, כשעושה מצוה ומחסירה וכשעקרו המצוה, אבל אם האיסור הוא על עשיית מצוה חסרה שני ענינים חלוקים הם. ולפי זה יש להוכיח כן אף מדעת הרמב"ם, שבהל' ממרים פ"ב ה"ט כתב "אם יבוא בי"ד ויתיר בשר בחלב הרי זה גורע", ומבואר מדבריו שכשבי"ד עוקרים מצוה מהתורה עוברים בבל תגרע, ואם כן בעל כרחנו שגדר האיסור הוא בעקירת המצוה, ואם כן דכוותה אף בעושה מצוה חסרה האיסור הוא על חלק המצוה שעוקר, ואף שהרמב"ם איירי שעקרו לא תעשה והעברה היא בידים, ליכא נפקותא בזה דהאיסור הוא על עקירת בי"ד את המצוה, ומבואר שזהו גדר האיסור.

והנה תנן בזבחים פרק א: הניתנין במתנה אחת שנתערכו בניתנין במתנה אחת ינתנו מתנה אחת, מתן ד' במתן ד' ינתנו במתן ד', מתן ד' במתן אחת ר"א אומר ינתנו במתן ד' רבי יהושע אומר ינתנו במתן אחת, אמר לו ר"א הרי הוא עובר על בל תגרע אמר לו ר"י הרי הוא עובר בבל תוסיף, אמר לו ר"א לא נאמר בל תוסיף אלא כשהוא בעצמו, אמר לו ר"י לא נאמר בל תגרע אלא כשהוא בעצמו. ועוד אמר ר' יהושע כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, ע"כ. ויש לדקדק במה שאמר לו ר"א לר"י הרי הוא עובר על בל תגרע, דכיון שס"ל לר"א שאינו עובר בבל תוסיף כה"ג, שפיר הו"ל להקשות שמחויב הוא ליתן מתן ד' כיון שיש לו דם שדינו במתן ד' ולמה לו לאתויי עלה מטעם בל תגרע. וכבר עמד בזה בחמדת שלמה ראש השנה כח ע"ב, וכתב ליישב עפ"י המבואר במתני' בזבחים עט ע"ב דאסור לשנות בדם קדשים כשאינן מצוותן בכך, וכתב שם די"ל דהוא בזיון קדשים, ולכן לא הקשה ר"א על ר"י שמחמת קיום המצוה דמתן ד' צריך ליתן ארבע, דזה ידע דמדרבנן יש איסור לשנות בדם קדשים, ורק שהקשה דיהיה בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת להניתנין במתן ד'.

ומבואר מזה, דאף שאנוס הוא שאינו יכול לקיים המתן ד' מחמת האיסור דרבנן, מ"מ איכא בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת במקום ד', וכמש"כ שמבואר כן בדברי הטו"א והביה"ל, אולם הנה ברשב"א ראש השנה טז ע"א הנ"ל כתב ליישב קושיית התוס' שם למה בהא דתוקעין וחוזרין ותוקעין אין בזה משום בל תוסיף, ותירץ הרשב"א דכיון שעושה כן מחמת תיקון חכמים לא הוי בל תוסיף דמצווין אנו בכך לעשות כתקנת חכמים ובל תוסיף לא שייך רק שעושה מדעת עצמו, והוא הדין בבל תגרע לצורך כגון יו"ט של ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו. ויש לעיין האם סברת הרשב"א הוא דוקא שעושה כן מחמת תקנת חכמים או בכל אופן שמגרע מחמת שאנוס הוא, והנה בחמדת שלמה שם כתב לבאר דעת ר' יהושע שס"ל דכשנתערבו מתן ד' במתן אחד אין בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת, כסברת הרשב"א דכשמדרבנן אינו יכול ליתן יותר לית בזה משום בל תגרע. ולכאורה אינו דומה, דדברי הרשב"א קיימי כשמנוע מלעשות מחמת תקנת חכמים, ועל מה שאינו עושה סבר הרשב"א שיעבור בכל תגרע, ועל זה כתב דכל שאינו עושה מחמת תקנת חכמים ליכא בזה משום בל תגרע, אבל בגוונא דר' יהושע נהי שאנוס הוא מליתן מתן ד' מחמת התקנה, אבל אם לא יתן כלל הרי לא יעבור בכל תגרע [זולת הבנת הטו"א ברשב"א דכל המבטל עשה עובר בכל תגרע], ורק מחמת שנותן ואינו משלים הנתינה בזה עובר משום בל תגרע, וקשה אם כן למה נותן מתנה אחת שעל ידי זה יעבור בכל תגרע, ועדיף טפי שלא יתן כלל, וכן הקשה בטו"א בר"ה שם.

ומבואר מזה לכאורה, דכל שאנוס הוא במה שאינו משלים מצוותו שוב ליכא בזה משום בל תגרע, ודוקא כשגורע מדעתו עובר בכל תגרע, ולכן ס"ל לר' יהושע דכשמנוע הוא מחמת תקנת חכמים אינו עובר בכל תגרע. והנה בחמדת שלמה שם ביאר דפלוגתת ר"א ור"י הוא בסברת הרשב"א גופא אם כשמנוע מתקנת חכמים שלא לעשותו אם עובר בכל תגרע או לא, ובזה ביאר שם סברת החילוק לר"א בין בל תוסיף לבל תגרע, דבל תוסיף ליכא משום דאינו מוסיף על מתן אחד רק מחמת שמעורב בו גם מתן ד', משא"כ בל תגרע, כיון שיכול ליתן ד' מהתורה ורק שמדרבנן אינו יכול ליתן, ס"ל לר"א דעובר משום בל תגרע, דלית ליה סברת הרשב"א. ועל דרך זו יש לפרש לכאורה בפשוטו, דלא דמי בל

תוסיף לבל תגרע, דבבל תוסיף עובר כשבא להוסיף על המצוה, וכאן שהמתן ד' דידיה הוא מחמת שמעורב בו דם שדינו במתן ד' אינו הוספה, משא"כ בל תגרע שעובר כל היכא שמגרע במצוותו וכאן סוף סוף הרי מגרע במתן ד' שלא נתן אלא אחד.

וכל זה לר' אליעזר דס"ל דאף שאנוס הוא מ"מ עובר בכל תגרע, אבל בדעת ר' יהושע צ"ל לכאורה כמשנ"ת דפליג בזה וס"ל דמחמת שאנוס הוא במה שאינו יכול להשלים המצוה אין בזה משום בל תגרע. אמנם אינו מוכרח בדעת ר' יהושע, ועיי"ש בטו"א מה שהאריך בענין זה, ועיי"ע בהגהות אמרי' ברוך לטו"א ר"ה טז ע"א שכתב שס"ל לר' יהושע שכיון שעשה שאר עבודות הקרבן אף אם לא יזרוק כלל יעבור בכל תגרע.

ויש להוכיח לכאורה שכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע, מדברי הט"ז סי' תרנא סוף ס"ק יז, וזו לשונו שם: "והא דזכר רבינו הטור בזה איכא בל תוסיף ולא זכר בל תגרע, לפי שלפעמים נוטל אפילו פחות מד' מינים, דהיינו בשעה שאין לו כלום אז נוטל את מה שיש לו כדי שלא תשתכח תורת לולב כדאיתא לקמן, אבל במוסיף יש איסור אם כיון לשם מצוה. ואם יש לו כל ד' מינים ונוטל פחות משום חיבוב מצוה אה"נ דעובר על לא תגרע, והטור נקט מילתא דפסיקא היינו במוסיף", ונראה בהדיא מדבריו דהחילוק הוא אם יש לו כל הד' מינים או שאין לו כל הד' מינים, דכשאיין לו אין בזה משום בל תגרע, והיינו טעמא דכל שאנוס הוא לית בזה איסור כשאינו יכול להשלים המצוה. אולם יש לדחות שכוונתו לסברת הבית הלוי הנ"ל, שכשיש לו יכול לנטלן בזה אחר זה והוי כהתחלת מעשה מצוה ולכן איכא בזה משום בל תגרע, משא"כ כשאיין לו לא הוי התחלת מעשה מצוה.

ואולי יש להוכיח שזוהי סברת הט"ז על דרך הבית הלוי, שהנה שם בט"ז כתב דאף אחר שנטל הד' מינים ואח"כ ביום משום חיבוב מצוה רוצה לתפוס הלולב בידו, כדאיתא סי' תרנב, לא יקח ג' מינים לחוד שעובר משום בל תגרע. והדברים מחודשים שאף אחר שכבר קיים המצוה עובר בכל תגרע, ועיי"ש בביאור הלכה שהביא מכמה אחרונים שהשיגו על הט"ז, וכתבו שאחר שקיים המצוה אין בזה משום בל תגרע. אולם כל זה לכאורה רק אי נימא שגדר האיסור

הוא לעשות מצוה חסרה, בזה חידש הט"ז דכיון שיש בזה משום חיבוב מצוה חשיב כמעשה מצוה ולכן עובר בכל תגרע שעשה מצוה חסרה, אבל אם גדר האיסור הוא על מה שלא משלים מצוותו איך יתכן שאחר שכבר קיים המצוה יעבור במה שלא משלים מצוותו? ולפי זה לא מסתבר דכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע כיון שהאיסור הוא בעשיית מצוה חסרה ומה אכפת לן שאנוס הוא במה שאינו יכול להשלים המצוה, ולכן מסתברא טפי לבאר דברי הט"ז על דרך הבית הלוי האם נטילת ג' מינים חשיב כמעשה מצוה, וזה החילוק אם יש לפניו ד' מינים או לא.

והנה הרמ"א באו"ח סי' יג הביא מהמרדכי, דאם נפסק אחד מן הציציות בשבת ומתבייש לישב בלא טלית יוכל ללבוש, אבל בחול כה"ג אסור. וכתב המג"א שם ס"ק ח דהטעם הוא דכיון שאנוס הוא ואינו יכול להטיל ציצית אין בזה איסור תורה, ולכן משום כבוד הבריות מותר לו ללבוש בלא ציצית. וביאר המג"א דאם היה אסור באיסור תורה, כיון שהוא גנאי קטן לא הותר בזה לעבור על איסור תורה אפילו בשב ואל תעשה ורק בגנאי גדול הותר, והכא שאיסור דרבנן הוא הותר מפני כבוד הבריות; אבל אם נפסק ציצית ברה"ר בטלית קטן אין צריך לפשטו אפילו בחול, דהפשיטה הוי גנאי גדול ונדחה מפני כבוד הבריות. וכתב הגרע"א על זה דיתיר אינך ציצית דבג' ציצית עובר משום בל תגרע, אבל בלא ציצית הוא רק ביטול עשה ולית ביה לאו דבל תגרע לדעת הטו"א, וכתב עוד דאפשר דכיון שאינו מכוין לקיים המצוה בג' ציציות הוי כמו אין בו ציצית ואין בו משום בל תגרע. ויש לעיין למה העמיד הגרע"א את נדונו דבל תגרע על דברי המג"א דנפסק הציצית מהטלית קטן, ולמה לא העמיד נידונו על גוף דברי המרדכי איך הותר ללבוש בשבת טלית גדול בלא ציצית משום כבוד הבריות והרי עובר בכל תגרע. ואין לומר דכל תגרע גופיה נדחה מפני כבוד הבריות, שהרי בחול לא התיר הגרע"א בל תגרע משום כבוד הבריות, וה"ט כמש"כ הגרע"א שיכול לתקנו, וא"כ הוא הדין בשבת יכול לחתכם וכמו שמבואר שם בהמשך דברי הגרע"א גבי מי שנפסק לו הציצית ברה"ר בשבת. ועוד שהרי המג"א כתב שדינו של המרדכי אינו מתיר לעבור איסור תורה אפילו בשב ואל תעשה כיון שהוא גנאי קטן, וא"כ למה העמיד הגרע"א את דבריו על דברי

המג"א. ולכאורה מוכרח מזה שס"ל דכל שאנוס הוא אין בזה אף משום בל תגרע כיון שאינו יכול להשלים המצוה, ולכן רק בחול שלאנוס הוא שפיר הקשה דאכתי עובר משום בל תגרע, ואין להקשות דאם האנוס מתיר בל תגרע ה"ט דחשיב כשב ואל תעשה, א"כ למה כבוד הבריות אינו דוחהו, ה"ט כיון שהרי בידו לנתקן ובזה ליכא משום כבוד הבריות, וכמש"כ.

אמנם עדיין יש להעיר דכיון שמחמת כבוד הבריות הותר לו לילך עם הטלית בלא ציצית לא יעבור בבל תגרע, דכי היכי שכשאנוס הוא כיון שאינו יכול להשלים המצוה לא עבר בבל תגרע, הוא הדין כשע"י ההיתר דכבוד הבריות נפטר מחיוב הציצית לא יעבור בבל תגרע, ואין צורך שהכבוד הבריות יתיר את האיסור דבל תגרע, אלא סגי בזה שיפטרנו מהחיוב הציצית ושוב פקע האיסור דבל תגרע וכאנוס.

והנה בביאור הלכה סי' לד ד"ה יניח כתב שהמניח תפילין דר"ת יכוין בהדיא שאינו מניחן רק משום ספיקא, שאם יניחם בסתמא שמא הדין כרש"י ותפילין אלו פסולים ואם כן יעבור בבל תגרע, שהרי מבואר בסמ"ג שהעושה ג' טוטפות בתפילין עובר על בל תגרע וה"נ דכוותיה, ויעו"ש מה שדן בזה. וכתב עוד שלכן צריך לכוין בהדיא שאינו מניחן רק משום ספיקא, וסתמא לא מהני דהא קיי"ל בראש השנה כח ע"ב לעבור בזמנו לא בעי כוונה, כי היכי דבל תוסיף לא בעי כוונה הוא הדין בל תגרע. והנה מבואר מדבריו דס"ל דאף כשאינו מכוין לשם מצוה במה שמניח עובר בבל תגרע, וא"כ מבואר מזה דלא ס"ל כדחייתו של הגרע"א שבנפסק הציצית מטלית קטן אינו עובר בבל תגרע, כיון שכשאינו מכוין לשם מצוה הוי כמי שלא קיים המצוה כלל שאין בזה משום בל תגרע, ואם כן תיקשי דברי המרדכי למה בשבת אינו עובר בבל תגרע.

וכדברי הביאור הלכה מבואר בטו"א באבני מלואים ר"ה כח ע"ב שכתב דהא דבעי כוונה לעבור בבל תגרע תליא בפלוגתא אם לעבור בבל תוסיף בזמנו בעי כוונה. ולכאורה הכא לכו"ע בעי כוונה דכיון שקיי"ל מצוות צריכות כוונה א"כ בלא כוונה הוי כלא קיים המצוה כלל ואין בזה משום בל תגרע, ומשמע מזה דעשיית מצוה בלא כוונה לא הוי כלא עשה כלל, וכן משמעות דברי הט"ז הנ"ל דכל שבזמנו לא בעי כוונה אף לאיסור בל תגרע. וא"כ אין לומר כדברי הגרע"א

דכל שלא כיון אינו עובר בבל תגרע, ויהיה מוכרח מדברי המרדכי דהתיר בשבת ללבוש ד' כנפות בלא ציצית ואין בזה משום בל תגרע, דהיינו דכיון שאנוס הוא על השלמת המצוה אין בזה משום בל תגרע.

ויש להעיר לפי זה שהמשנ"ב השמיט את דינו של הגרע"א שבחול כשנפסק לו הציצית מטלית קטן שהתיר המג"א משום כבוד הבריות דהוי גנאי גדול, שצריך לנתק את שאר הציציות, והמשנ"ב לא הזכיר דין זה, ולכאורה ה"ט שסמך על דחייתו של הגרע"א שכשאינו מכיון הוי כמי שלא קיים המצוה, ותיקשי מדבריו בביאור הלכה סי' לד הנ"ל, וכמו כן אין לומר שס"ל שכל שמעכבין זא"ז אינו עובר בבל תגרע כסברת הטו"א, וכיון שד' ציציות מעכבות זא"ז לא עבר באיסור שהרי בביאור הלכה הנ"ל הביא את דברי הסמ"ג לדינא שג' פרשיות בתפילין נמי עובר בבל תגרע, אלא אם כן נימא כמש"כ דכיון שנפטר מהחיוב מחמת כבוד הבריות לא עבר בבל תגרע.

והנה במה שכתב הבית הלוי, שלדידן שלית לן תכלת הא דהותר לילך עם לבן בלא תכלת ולמה אין בזה משום בל תגרע, ויישב דהוא משום דעשה דציצית דוחה לא תעשה דבל תגרע, יש להעיר לכאורה דהנה הבית יוסף באו"ח סי' יא הביא בשם רבינו ירוחם נתיב יט ח"ג שחוטאי פשתן פוטרים בבגד של צמר וכן בהיפוך דכלאים בציצית מותר, דוקא כשאינו מוצא ממינו, אבל אם מוצא ממינו לא יטיל בו כלאים כדאמר ר"ל שכשיכול לקיים שניהם לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה. וכתב הב"י: ואינו נראה לי אלא אע"פ שאין מצוי לו ממינו, מאחר שאפשר לקיים את שניהם אילו היה מצוי לו לא דחינן את לא תעשה. ועיין בשאגת אריה סוף סי' צו שדן בזה באורך. ויש לעיין לפי זה, שאף שאין מצוי לן תכלת מ"מ מאחר שאפשר לקיים שניהם לא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת. ואף אי נימא שכשאינו מצוי כלל לא קאמר הב"י, אולם אין נראה שכל מה דתנן התכלת אינו מעכב את הלבן יעבור באיסור דבל תגרע אף בגוונא שאין לו לפי"ד הב"י שכל שאילו היה מצוי לו לא אמרינן עדל"ת.

עוד יש להעיר דהגמרא במנחות מ ע"א דנה למה כשאין לו תכלת אסור להטיל ציצית צמר בבגד פשתן נימא עדל"ת, ותירצה הגמ' כדר"ל דכל שאפשר לקיים שניהם לא אמרינן עדל"ת. אבל להשיטות דס"ל דאין עשה דוחה שני לאוין,

יעויין ברמב"ן וברשב"א יבמות ז ע"ב ובקובץ הערות סי' ח, ועיין מנ"ח סוף מצוה א, א"כ מה סברה הגמ' דעשה דלבן ידחה ל"ת דכלאים הרי כשאינו מטיל תכלת עובר נמי בבל תגרע, ואין בכח העשה דציצית לדחות ל"ת דכלאים ובל תגרע, ומוכרח מזה דלא בעינן לאתויי עלה מטעם עדל"ת. ולפמשנ"ת י"ל שהטעם דכל שאנוס הוא אין בזה משום בל תגרע.

עוד יש לדון האם בנשים שמקיימות מ"ע שהזמן גרמא אם שייך בהו לאו דבל תגרע. דהא מצינו בדברי הט"ז סי' תרנא ס"ק יז המובא לעיל שאף כשכל קיום המצוה הוא משום חיוב מצוה עובר בבל תגרע, וא"כ י"ל שאף בנשים כן. ועיין מנחת חינוך מצוה תנד שהביא משלטי הגבורים בר"ה לג ע"ב שנשים המקיימות מ"ע שהזמן גרמן אינן עוברות בבל תוסיף, דליכא בל תוסיף אלא במצוה שנצטוו עליה, כמו שאין האיש עובר על בל תוסיף אם יניח תפילין במקום שאינו ראוי לו. ולפי זה לכאורה הוא הדין בבל תגרע לא יעברו. אבל להראשונים שדנו דנשים עוברות בבל תוסיף יל"ד אם יעברו בבל תגרע, ואולי יש לתלותו בהנ"ל שאם האיסור הוא במה שאינו משלים המצוה הרי מי שאינו מצווה לקיים המצוה אינו עובר כשמגרע מהמצוה, וי"ל בכ"ז. ואי נימא שעוברות, א"כ לרוב השיטות (זולת תירוץ אחד בראב"ד בתו"כ) דבנשים לא אמרינן במ"ע שהזמן גרמא שתדחה ל"ת, איך מתירין לנשים להתעטף בציצית כמבואר ברמ"א סי' יז ס"ב והא קא עברי בבל תגרע, ולא שייך בהו עדל"ת כדברי הביה"ל.

ויתכן לדון מטעם אחר דלא בעינן להא דעשה דוחה ל"ת בלובש לבן בלא תכלת, דהנה שם בבית הלוי גופיה כתב להשיג ע"ד הטו"א שכתב דלר' ישמעאל שד' ציציות אין מעכבין זא"ז אם חיסר אחד מהן עובר בבל תגרע, והשיג הביה"ל דכשמטיל רק ג' ציצית הוי כלא התחיל כלל הרביעי והרי זה דומה ללובש שני בגדים של ד' כנפות באחד הטיל ציצית ובאחד לא הטיל. ודכוותה י"ל דכשמטיל לבן בלא תכלת כיון שמטיל הלבן במקום התכלת לא גירע בהמצוה, דאת הלבן הטיל כולו והתכלת לא הטיל כלל, וא"כ כלפי הלבן לא גירע כלל והתכלת לא קיים כלל, ואף שהוא מצוה אחת כמו שמביא הביה"ל מהרמב"ם בסה"מ י"ל שכל זהלפי מנין המצוות, אבל כלפי בל תגרע הוי שני חלקים נפרדים שאין לומר שגירע ממצותיו וצ"ע.

ונפקא מינה בכל זה במי שיש לו תכלת ואינו מטילו בבגדו, לבד מזה שמבטל מצוה, אם עובר בכל תגרע. שלהאופן הראשון שנתבאר דכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע, כל זה כשאנוס הוא אבל כשיש לו ואינו מטילו בבגדו יעבור בכל תגרע, אבל להאופן השני שנתבאר בכל גוונא לבן בלא תכלת לא חשיב כמגרע, ואם כן הוא הדין כשיש לו ואינו מטילו בבגדו אינו עובר. ונראה קצת סמך לזה שאינו עובר מהא דמנחות מג ע"ב: גדול עונשו לבן יותר מענשו של תכלת, ואם כשמטיל לבן ואינו מטיל תכלת עובר בכל תגרע נמצא שכשאינו מטיל כלל אינו עובר בכל תגרע, ואילו מטיל לבן בלא תכלת יעבור באיסור. ונ"מ בזה המטיל לבן האם צריך להוציא יותר מחומש כדי שלא יעבור באיסור כל תגרע, שעל איסורים צריך להוציא כל ממונו (אמנם הוא תלוי בפלוגתא אם גם בלאו שאין בו מעשה אמרינן כן), אולם להמבואר שכל שאינו מצווה בעשה שוב אינו עובר בכל תגרע א"כ כל שפטור מחמת שהווי יותר מחומש תו לא יעבור בכל תגרע.

הרב שלמה טייטלבוים
מח"ס לולאות תכלת, ירושלים

בענין מספר חוטי התכלת בציצית

ידוע שיש חילוקי דעות בין הראשונים במספר החוטים של תכלת שיש להטיל בציצית; ודעת רש"י והתוס' (מנחות לח ע"א) שד' הם של תכלת וד' של לבן שב' חוטים שלמים של תכלת וב' של לבן; ודעת הראב"ד (בהשגות הל' ציצית פ"א ה"ו, וכן הוא בערוך ערך תכלת) ששניים תכלת ושישה לבן כי חוט א' שלם מהד' הוא תכלת וג' של לבן; ולדעת הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ו) הוא חוט א' משמונה, היינו שאחד מהד' חוטין שמטילים בכנף חציו לבן וחציו תכלת. ושאלו חכמי לוניל את הרמב"ם על זה (תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סי' רפו): "ויהיה אחד מח' חוטין חוט תכלת והשבעה לבן. לא ידענו מה הוא והיאך איפשר אלא השנים תכלת והששה לבן". והשיב להם הרמב"ם: "יש לו לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן ויש לו להכניס כל חוט וחוט בפני עצמן וכופלו ושוזרו עד שיהיו שבעה חוטין לבן ואחד תכלת שנאמר 'פתיל' אחד ולא שנים. ולפי שהמצוה של תכלת שיהא הפתיל כולו תכלת לא נעשה מן הלבן אלא כריכה אחת בלבד סמוכה על הכנף מין כנף ושאר החוליה עם החוליות כולן בתכלת חוץ מכריכה אחרונה שהיא בלבן הואיל והתחיל בו. וכן כתב רבינו שמואל בן חפני הכהן ז"ל בספר שחבר בלשון ערבי".

ונ"ל עפ"י מ"ש שם בהל' א' וב': "ענף שעושיין על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית כו' וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצובעו. ואין לחוטני¹] הענף מנין מן התורה. ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע, וכורכין אותו על הענף. וחוט זה הוא הנקרא תכלת. ואין למניין הכריכות שכורך חוט זה, שיעור מן התורה". א"כ לדעת הרמב"ם אפילו חוט א' של לבן מספיק, ובמציאות זה יתכן בחצי חוט לבן וחצי חוט תכלת בלבד, וכורך חציו של תכלת על חציו

1. "לחוט" או "לחוטי" – יש לשניהם עדויות בכתבי יד.

של לבן². א"כ לדעת הרמב"ם עיקר צורת ציצית מן התורה הוא חוט שחציו תכלת וחציו לבן, ושאר חוטי הלבן הם תוספת מדרשת גדיל – גדילים (מנחות לט ע"ב).

ונראה שהרמב"ם למד שיטתו מהספרי. בספרי פר' שלח איתא: "ועשו להם ציצית, אין ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא, וכבר נכנסו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לעליית יונתן בן בתירה ואמרו ציצית אין לה שיעור, כיוצא בו אמרו לולב אין לו שיעור. 'ועשו להם ציצית', שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ת"ל 'גדילים', משמע גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב"ש, וב"ה [צ"ל: ב"ה, וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת, והלכה כב"ש".

וכן בספרי פר' תצא נמצא: "גדילים תעשה לך' למה נאמר, לפי שנאמר 'ועשו להם ציצית' שומע אני יעשה חוט בפני עצמו, ת"ל 'גדילים', כמה גדילים נעשים אין פחות משלשה חוטים כדברי בית הלל, ובית שמי אומ' מארבעה חוטים של תכלת וארבעה חוטים של לבן של ארבע ארבע אצבעות, והלכה כדברי בית שמי... ד"א 'גדילים תעשה לך', זה לבן, מניין לרבות את התכלת ת"ל 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת'". היינו שיש ב' לשונות בספרי אם מרבים בחוטי הלבן בלבד או גם בתכלת כנגדם³. והרמב"ם קי"ל כלישנא בתרא משום פשטות הפסוקים וגמרא דילן, וכדלקמן.

ונראה שדעת הרמב"ם בזה היא שהחיוב מדאורייתא אינו אלא חוט אחד לבן כל שהוא כמ"ש "ועשו להם ציצית", וזקני ב"ש וב"ה – כולם מודים בזה. ומ"גדילים תעשה לך" (דקאי אלבן דוקא) לומדים שמותר להוסיף על חוטי הלבן

2. וז"ל הרמב"ם בפרק א ה"ד: "אם עשה לבן ותכלת, ונפסק הלבן, ונתמעט עד הכנף, ונשאר התכלת לברו – כשר". ובהי"ח: "אם נתמעטו חוטי הציצית – אפילו לא נשתיר מהן אלא כדי עניבה, כשרה". ולפי דבריו בפנים נבין שיטתו בגרדומי תכלת ששיעורם כדי עניבה, היינו דוקא מחוטי התכלת, מה שמספיק לעשות בהם אותה כריכה המחויבת מדאורייתא. ועיין דבריו בההירם והמבוארים של ראש אגודת פתיל תכלת הרה"ג אליהו טבגר שליט"א, בספרו כליל תכלת, עמ' סח.

3. גם תוס' (מנחות מא ע"ב ד"ה בית שמאי – בסופו) הזכירו האיכא דאמרי הזה בספרי.

כמה דבעי⁴. וב"ש וב"ה חולקים בדרוש "גדילים תעשה לך" כמה חוטים יש להטיל למעשה – וכשיטת הרמב"ם בהקדמת פירוש המשניות ובספר המצוות (בשורש השני), "שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה, ותמצא בתלמוד שלמדוהו באחת משלוש עשרה מדות, אם ביארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא, הנה ראוי למנותו, אחר שמקבלי המסורת אמרו שהוא דאורייתא. ואם לא יבארו זה ולא דיברו בו, הנה הוא דרבנן, שאין שם כתוב יורה עליו".

אבל לגבי התכלת, שלא נאמר בה הריבוי של "גדילים" (כספרי שלח ולישנא בתרא דספרי תצא) אסור להוסיף עליה – מלבד שאין זה מענין התכלת אלא לכורכה על גבי הלבן ואין מקום לתוספת⁵.

ובזה יש להבין קושיא עצומה על דברי הרמב"ם "ואין לחוטי הענף מנין מן התורה". ובסנהדרין פח ע"ב איתא: "אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע, ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה... והאיכא ציצית דעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע, בציצית מאי סבירא לך, אי סבירא לך דקשר העליון לאו דאורייתא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ואי סבירא לך דקשר העליון דאורייתא גרוע ועומד". ויש לתמוה אם אין שיעור לחוטי הציצית מן התורה – בין מקרא בין מדרשה – איך יתכן הוה אמינא שיש במצות ציצית בל תוסיף ושיהיה פסול אם מוסיפים בו חוטים?

4. ועל דרך זה גם לענין שזירה בציצית שדעת הרמב"ם (פ"א ה"י) שזזירה רשות, ואם שזר נחשב לחוט אחד. והקשה הראב"ד מהספרי פ' שלח: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת' טווי ושוזר, אי לי אלא תכלת לבן מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן, מה תכלת טווי ושוזר אף לבן טווי ושוזר". ונראה שדעת הרמב"ם שדרשה זו באה ללמד שמוותר לשזור החוט ולא נחשב כשני חוטי תכלת שיפסול, וכדלקמן. וממנה למדו ז"ל גם לענין לבן להחשיב חוט שזור כחוט א' בלבד – בין לחומר בין לקולא (וידעתי גם ידעתי מתשובת רבינו לחכמי לונל בענין, אבל גם ידוע הקושי בה – ואכ"מ).

5. וגם נראה שהמחזור ויטרי פירש דברי הספרי שלשאר ראשונים הוה "הוה אמינא" ולרמב"ם הוא הדין דאורייתא, שהביא דברי הספרי כך: "ולפי שנאמר 'ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם' שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ויכרוך עליו אחד, ת"ל 'גדילים' (כרך ב' עמ' 633); ואין לקיים אחד באחד אלא אם כן מדובר בחוט אחד שחציו לבן וחציו תכלת.

וראיתי להרה"ג נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א שתירץ בספרו יד פשוטה, וז"ל: "נלפע"ד לפרש לדעת רבינו כי שם מדובר לא על חוטי לבן שבהם באמת אין מנין ולא שייך לעבור בל תוסיף, ואפילו לדין שלהלכה נפסק ארבעה חוטיין ודאי שאין זה אלא מדברי סופרים בלבד. אלא ששם כוונת הגמרא היא על חוט התכלת, וראה לקמן הלכה ב והלכה ו ובתשובת רבינו שהבאתי שם [התשובה שהבאנו לעיל] כתב שמן התורה צריך דווקא חוט אחד של תכלת לא פחות ולא יותר, וזה נתפרש בדברי סופרים מדרשה. על זה שפיר יתכן לומר עיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף עוד חוטי תכלת גורע⁶. ועל פי זה יש ליישב שיטת שיטתו של הרמב"ם בדין טלית שכולה תכלת (פ"ב ה"ח): "טלית שהיא... משאר צבעונים, עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה... הייתה כולה תכלת, עושה לבן שלה משאר צבעונים חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, וכורך על הכול חוט אחד תכלת, כדרך שעושה בשאר ציציות שאינן צבועין". ונשאלת השאלה, למה ייגרע בגד של תכלת שציציותיו יהיו ממין צבע הכנף? בשלמא לשיטת רש"י ותוס' שצורת הציציות להיות חציו ממין אחד (לבן) וחציו ממין שני (תכלת), מאחר שכבר מקיים "הכנף מין הכנף" בב' שהן ד' חוטי התכלת שבו, מטיל גם חוטים של שאר צבעונים לקיים מצות ב' מינין (עיין רש"י מנחות מא ע"ב ד"ה כל מיני צבעין). אבל לפי הרמב"ם שדין "הכנף מין הכנף" נאמר לגבי כל חוטי הענף – הלבן – שיהיו מצבע הבגד, למה ייגרע בגד תכלת משהיו ענפי ציציותיו ג"כ מצבע הבגד (כי אין קיום "הכנף מין הכנף" בחוט התכלת הכורך)? אלא צ"ל שזוהי מגזרת הכתוב 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת' – ולא יותר, כי תכלת אחת היא, רק לעשיית הכריכות – ולא לענף; על דרך דברי הערוגת הבושם (הקדמון) בשיטת הרמב"ם (ח"ג עמ' 213), וז"ל: "פי' מין כנף כמו שכנף אין בו צבע תכלת, דהכי פשטיה דקרא 'ונתנו על ציצית הכנף

6. ומה שיש להקשות מסוגיא יבמות ה ע"ב דמשמע שם שדרשת גדילים הוי מדאורייתא, מתרץ הוא שליט"א: "שמא יש לומר שאין זה אלא דיחוי בעלמא כי למסקנה שם אין צורך לזה, ואין להביא ראיה משם כי לא אמרו אלא לרווחה דמילתא". ולפי דברינו לעיל שמ"גדילים" לומדים שמותר להוסיף על חוטי הלבן, אין כאן קושיא, אלא שהגמרא מביאה לשון הדרשה כהלכה לשיעורה מדברי סופרים.

פתיל תכלת', מכלל דעל ציצית הכנף לאו תכלת היא ואמר רחמנא 'ציצית הכנף' מין כנף. ומ'ציצית הכנף' נפקא לן דצריך מין שיני לתכלת מדכתיב 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת' משמ' דבלא פתיל (ת) תכלת איכ' ציצית, דהיינו מין שיני... [עמ' 214] הלא מה שצריך מין כנף היינו במין שיני לתכלת צריך, דכתיב 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת', מכלל דציצית הכנף לאו תכלת הוא, וקאמר 'ציצית [ה]כנף', אלמא מין שני צריך מין כנף". בקיצור, ציצית הכנף לאו תכלת הוא, ואין לשים בו תכלת.

וזה עולה בקנה אחד עם מה שהרמב"ם סובר שהכריכות (הגדיל) הן הנקראות "תכלת", והענף – "לבן"; ו"התכלת, אינו מעכב את הלבן, והלבן, אינו מעכב את התכלת. כיצד, הרי שאין לו תכלת, עושה לבן לבדו [שיכרוך בחוט של לבן ככפ"א ה"ט], וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו, כשר" (פ"א ה"ד). ורש"י והתוס' ודעימהוין (במנחות, ריש פרק התכלת) מפרשים "אינו מעכב" שאם אין לו תכלת עושה כולו מלבן, ואם אין לבן עושה כולו מתכלת. אבל לרמב"ם א"א שתכלת תהיה במקום לבן בענף הציצית כנ"ל, ולכן מוכרח לפרש שהכוונה שלבן אינו מעכב היינו אם נפסק הענף.

היוצא מדברינו אלה, שלפי הרמב"ם אם מוסיף יותר מחוט אחד של תכלת בציציותיו – ובפרט כאחד מחוטי הענף – ציציותיו פסולים.

ולכן כשבאנו לשקול לפי איזה שיטה יש לאלו המטילין תכלת בזמן הזה לנהוג, נלפע"ד שיש לנהוג כמו הרמב"ם, שלשיטתו יהיו הציציות פסולים אם נשים יותר מחצי חוט תכלת – כי פתיל אחד אמרה תורה ואין ציצית הכנף תכלת; משא"כ לשאר השיטות, הלא אין התכלת מעכבת את הלבן – שלשיטתם פירושו אם יש חוט לבן במקום חוט תכלת אינו מעכב וציציותיו כשרים.

גם המשכנות יעקב (סי' יג) נחית להאי דינא ויצא לו שסוגיית הגמרא כמו הרמב"ם, וז"ל: "שאלה בדין תכלת אי מצותה בחוט א' תכלת וד' חוטיין לבן או בשני חוטיין תכלת דוקא. תשובה... והנה נלענ"ד שהרמב"ם ז"ל הוציא את דבריו מהש"ס דילן... ולענ"ד המה דברים נכוחים וברורים מאוד. לדעת⁷ הרמב"ם

7. אולי צ"ל "ודעת".

נכונה בעזהש"י... וגם כל ספרי המקובלים ובזוה"ק מבואר שחוט א' הוא של תכלת וד' של לבן. ועיין רמב"ן על התורה...". עיין שם דבריו באורך, כי א"א להביא כולם כאן.

ויש כמה הוכחות מדברי חז"ל לשיטה שמטילים רק חוט א' ודלא כשיטת רש"י והתוס' (אם כי אין הכרע שהכוונה חוט א' מח' ולא אחד שלם מד' וכראב"ד):

- סוטה יז ע"א וחולין פח ע"ב: "דרש/ואמר רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת ורצועה של תפילין".
 - תענית כב ע"א: "חזא לההוא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטא דתכלתא בגלימיה".
 - תרגום יונתן במדמבר טז, ב: "וחוטא חד דתכלתא יהי ביה".
 - ואפילו רש"י עצמו בחומש מביא (במדבר טז, א): "אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטר".
- והנה מוזכר בכל ספרי המקובלים שחוט א' של תכלת וז' של לבן, וכנז' במשכנות יעקב:
- בהקנה בענין ציצית: "וזה סדר עשייתו לוקח ג' חוטים לבנים וחוט אחד חציו תכלת וחציו לבן כו".
 - ובשערי צדק לבעל שערי אורה (שער א): "ויש מצות שהם נאחזות במדת המלכות כגון תכלת שבציצית שיש בה חוט אחד תכלת ושבעה".
 - והתולעת יעקב: "ובזמן התכלת היו ז' חוטים לבנים כנגד ז' מאורות וחוט א' תכלת כנגד הכלה שהיא תכלית הכל".
 - בטעמי המצוות לרדב"ז: "והיה התכלת חוט אחד לפי שאי אפשר לעולם בלא דין אבל צריך להחלישו עד שנעמידנו א' משמנה וז' חוטי לבן להגדיל ולהרבות הרחמים במדה הרומזות בציצית, וסימנם תן חלק לשבעה וגם לשמונה".
 - החרדים (פ"י, מד): "שבעה חוטי לבן רמז לשבע מדורות אש שבגיהנם, והשמיני תכלת רמז למלאך המשחית הממונה על גיהנם", ה"י מהם ומכיוצא בהם בדו"ד.

- ספר מגיד מישורים לב"י (פרשת קרח): "ואמר ליה מרע"ה דלאו הכי, אלא טלית לבנה וז' חוטים לבנים רמז לשבע ספירי' דעלה, וחוט א' תכלת רמז במלכות".
 - וגם האריז"ל בשער הכוונות ופע"ח מאריך בענין שדוקא החוט הח' הוא תכלת והשאר לבן, עי"ש. ועפ"י הכלל כשיש מחלוקת בין הפוסקים שדעת המקובלים תכריע, ודאי שגם כאן יש לומר כן.
- וגם הגר"א בפירושו לספרא דצניעותא (פ"ה) כתב: "שבע"ה רהיטיין. הן שבעה חוטיין של לבן שחוט תכלת חופה עליהן כמ"ש ברמב"ם ז' חוטים של לבן וחוט א' של תכלת שהוא נגד כסוי עין".
- אלא שמביאים פירוש הגר"א לרעיא מהימנא מהדורא בתרא שכתב (פנחס רכח ע"ב): "בת יחידא חוליא תכלת שבציצית. ר"ל דחוליא הראשונה לבן ג' כריכות ג' אבהן ואח"כ חוליא דתכלת ג"כ כלילא מנהון. ויותר נראה דל"ג כלל חוליא אלא כצ"ל בת יחידה תכל שבציצית. והוא חוט הרביעית כדעת הראב"ד וכמש"ש שכ"ה עיקר וכ"ה בספרי שלנו. כלילא מג' חוטיין לבן אות ד' שבשם וכן עיקר".
- אלא להוי ידוע שמה שנקרא מהדורא זו מהדורא בתרא אינו משום שנכתב באחרונה אלא משום שנדפס באחרונה. כן מצאתי בהדפסה ראשונה של מהדורה זו שכתוב שם שמצא המו"ל כת"י אחר (לאו דוקא של הגר"א עצמו, בפשטות של תלמידיו בשמו) והוא מצרף אותו להפירוש שכבר נדפס וקורא אותו להיכר מהדורא בתרא. יש לי לחפש אותו עוד הפעם לוודא כל האמור כאן, אבל לפי הנ"ל אין שום תורת קדימה למהדורא בתרא זו על פני מהדורות אחרת, ובפרט שפירושו על ספרא דצניעותא מכת"י ק עצמו (במהדורא "קמא" של פי' הרע"מ גריס "חוליא" שמשמיט ב"בתרא").
- ועוד כי פירש הגאון על רעיא מהימנא שלח (קעה ע"ב), "ונתנו על ציצית דדא איהו דחפי על שאר חוטיין"; ופירש הוא ז"ל (במהדורה "קמא"): "דחפי על כו". שהן ז' חוטיין. נראה ברור שבא לומר שהז' חוטיין הן של לבן, דאי לאו הכי ודאי שהחוט של תכלת חפי על ז' חוטיין אחרים – בין אם הם של תכלת בין אם הם של לבן. אלא ודאי שהז' אחרים הם לא של תכלת.

היוצא לנו מכל האמור עד כה, שנראה שלדעת הרמב"ם במצות תכלת שכל המוסיף – גורע; משא"כ המפחית בחוטי התכלת לכל הדעות יוצא ידי לבן, כי אין התכלת מעכבת את הלבן (ובפרט לפי מה שכתבו התוס' לח ע"א מהא דחיסר מצות תכלת מיהא קיים מצות תכלת מאחר שב' חוטים נמצאים – משמע אחרי שיש ב' חוטין של מין א' כדינם צריכים סתם ב' חוטים אחרים רק כדי לצאת יד"ח ואפילו לא יקיים מצוה של המין האחר), וטוב יותר לקיים מצות לבן לכה"פ לשאר שיטות משלא לצאת יד"ח ציצית כלל – ובפרט שפשטות לשון חז"ל, מסורת הקבלה, והמשכנות יעקב (שהוא האחרון היחיד הידוע לי דנחית להאי שאלה להכריע בין שיטות הראשונים) כולן קי"ל הכי.

נספח

בענין חיוב תכלת – בהקדמה לספרי לולאות תכלת הוכחתי שלכה"פ בזמן שוראי יש תכלת, חייב להטילו בטליתו ככל מצות עשה אחרת, אעפ"י שאינו מבטל מצות ציצית בהטלת לבן לבדו. ומצאתי כדברי מפורש בערוגת הבושם הקדמון (ח"ג, עמ' 210): "מי שהיו לו שני מינין ולא היה רוצה לעשות כי אם ממין אחד מכין אותו עד שתצא נפשו כדין כל מצות עשה".

בענין ספק תכלת: לא יהא אלא לבן – בלולאות תכלת (עמ' 68-70) הוכחתי שאפילו לדעות הראשונים שחוטי הלבן צריכים להיות בצבע הבגד, מ"מ זה לא נאמר גבי החוטים שבמקום תכלת ויכולים להיות בכל צבע שהוא. ובספרו של הרה"ג אליהו טבגר שליט"א (כליל תכלת, עמ' קמז, הערה 105) מצאתי שכן פסקו הפוסקים במפורש:

- המלבי"ם בארצות החיים (סי' ט, ה): "י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, שאם הוא אדומה יעשה ציצית אדומים ואם הוא ירוקה יעשה ציצית ירוקים, והיינו ששני חוטין הבאים במקום לבן יהיו מצבע הטלית... ובטלית של תכלת בזמן שהיה תכלת נוהג היה אסור לעשות הציצית מצבע תכלת או שחור הדומה לתכלת, ועתה אין קפידא בזה". ובהמאיר לארץ שם (לב) עמ"ש "חוטין הבאים במקום לבן יהיו מצבע הטלית": "כן נראה

פשוט, דהא בשני חוטין הבאין במקום תכלת כמשי"ת (סי' יב) לא שייך בהו מין כנף...".

- החזו"א באורח חיים (ג, כה): "...מיהו דוקא ב' חוטין צריכין בצבע הבגד, אבל אם אין לו תכלת ונותן ד' לבן, אין קפידא בב' הנוספות באיזה צבע יהיו, וראיה מהא דפריך בגמ' מ'ע"א ולא יהא אלא לבן, ואם איתא דכל ד' חוטין צריכין ממין הטלית בצבען א"כ בסדין לבן אין כאן ציצית".

הרב אריה שפירא
בית מדרש נתיב דעת, ירושלים

תכלת דומה לכסא הכבוד

כתיב בפרשת שלח: "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם, למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים לאלקיכם". והנה "וראיתם אותו" – הכוונה על פתיל התכלת (עיין רמב"ן). ויש להבין כיצד ראיית התכלת דווקא היא הגורמת לזכור את כל מצוות ה' ולהיות קדושים לאלוקינו.

ובברייתא מנחות מג ע"ב: "תניא היה ר' מאיר אומר, מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר (שמות כד, י) 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר', וכתב (יחזקאל א, כו) 'כמראה אבן ספיר דמות כסא'".

ולהבין סוד ועומק דברי רבותינו נראה על פי דברי הזוהר בתקונים תיקון כ"א (מג ע"ב, ובדפי הגר"א נה ע"ב), שחלקי הנפש רוח ונשמה כנגד "תלת גווני אשא – אוכמא חיורא ותכלתא, ותכלתא איהו תכלתא דציצית, בגין דאיהו דומה לכורסיא" [כנגד שלושה גווני האש, שחור לבן ותכלת, ותכלת הוא תכלת של הציצית, מפני שהוא דומה לכסא].

ולהלן (מה ע"ב, ובדפי הגר"א נט ע"ב) אמרו עוד שגם בסטרא אחרא יש תלת גוונין סומק [אדום] ירוק ושחור, "ותכלת לית בסטרא אחרא בגין דאיהו דומה לכרסיא יקירא" [ותכלת אין בסטרא אחרא מפני שהוא דומה לכסא הכבוד].

וכתב רבינו הגר"א לבאר, שגוון השחור נגד הנפש, והלבן הוא נגד הרוח, והתכלת כנגד הנשמה. שהמצוה היא בנפש, והתורה ברוח, והנשמה כנגד היראה והאהבה, שבהן נהירין [מאירים] תורא ומצוה, דכל קלא [קול] וכל פקודא [מצוה] בלא דחילו ורחימו [בלא אהבה ויראה] לא פרחו לעילא [אינם עולים למעלה], וכמו שאמרו שם: "ואור ונר עליהו אתמר כי נר מצוה ותורה אור,

ואמאי אתחשכא בהון, בגין דלא הוו משתדלין באורייתא ומצוה בדחילו וברחימו" [ואור ונר עליהם נאמר "כינר מצוה ותורה אור", ולמה אורם חשוך, מפני שלא היו משתדלים בתורה ובמצוה ביראה ובאהבה].

והביאור, שהנר הרי הוא חשוך כאשר עומד לעצמו, וכך מעשה המצוה מקבל את אורו מאור התורה, אולם אין הנר יוצא מחשכו רק במה שנעשית המצוה או עסק התורה ביראה ובאהבה, שאף שיוצא ידי חובתו גם ללא כוונה, מכל מקום אין המעשה מתעלה לצאת מחסרונו רק כפי אור היראה והאהבה שנתלוו לפעולת המעשה.

והנה ענין זה נתלה במצנת ציצית, וכמו שכתב רבינו רמח"ל בדרך ה' ח"ד פרק ששי אות ו': "וענין עמוק מזה נכלל עוד במצוה זו [של ציצית] והוא היות האדם נסמן לאלוקיו כעבד לאדוניו, והרי זה מכלל קבלת עולו יתברך והשתעבד אליו יתברך. והנה ניתן לאדם להיות מתקן את כל הבריאה כמבואר בחלק ראשון, ונמצא שהוא עובד עבודתו של הבורא יתברך ועוסק במלאכתו, שהוא העמיד הבריאה אשר ברא על המצב הנרצה ממנו יתברך, ואולם זה יוצא ממעשה האדם ופעולותיו שיפעל כפי התורה והמצוה שעליו, אמנם כלל כל העבודה עומד על יסוד אחד, שהוא היות האדם עבדו של הבורא יתברך, שנמסר לו הענין הזה של תיקון הבריאה והפקד בידו שעל כן הדבר מצליח בידו, ומעשיו מגיעים להוליד תולדות אלה, ואולם כלל מציאות היות משא זה על האדם – נקרא עולו יתברך שעליו, כעול האדון על עבדו, ודבר זה מתחזק על ידי פרטים ידועים שתלאו בהם האדון ברוך הוא, ומכללם הרישום והציון בציון זה של הציצית".

ומבואר, שאף שתיקון הבריאה יוצא ממעשה האדם כפי התורה והמצוה שעליו, אין מעשיו מצליחים ומגיעים להוליד תולדות רק כפי שיעור קבלת עולו יתברך, שזה ענין "הדחילו והרחימו" – היראה והאהבה – "שני עמודי העבודה שבלתם לא תכון כלל" (מסילת ישרים פי"ט), הגורמים למעשה המצוה ועסק התורה להעלות.

והנה ענין זה נתלה במצות הציצית, שעל ידה נסמן לאלוקיו כעבד לאדוניו וכמו שאמרו במנחות שם: "תניא רבי מאיר אומר, גדול עונשו של לכן מעונשו של תכלת, משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד

אמר הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו לו". וברש"י שם: "חותם היו עושים לבהמה ולעבד כשקונין אותן לשם סימן עבדות". ובתוס' שם הוסיפו עוד שהציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה כדאיתא בשבת נו ע"ב "כבלא דעבדא", וברש"י שם: "חותם שעושים לעבד בכסותו לסימן והוכחה שהוא עבד". והוא כמו שנתבאר שעד כמה שאדם פונה לבוראו להיות מתדבק בו ולהנהיג את כל פעולותיו להשגת תכלית זו לבד, כן מעשיו מתעלים ומאירים בדרגתם.

והנה שני חותמות הן, האחד של לבן והשני של תכלת, החותם הלבן הוא גוון החוורא שכנגד הרוח, העומד כנגד אור התורה, אולם גם הוא אינו נשלם רק עם חותם התכלת שהוא גוון התכלתא שכנגד הנשמה, שבו תלוי הדחילו והרחימו שקובע את מידת אור התורה והמצוה. אולם גוון האוכמא שכנגד הנפש אין בו אור כלל וכמו שנאמר – "כי נר מצוה", "ותורה אור" להאיר בה.

ונבין בזה עוד המשנה בברכות (ט ע"ב): "אימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן" וביאר רבינו הגר"א (מה ע"א, ובדפי ביאורו ס ע"א): "שבנר חשוך אין שם מראה חיוור ולא תכלת, ועל חיוור לא הוצרך לפרש כי הוא מראה חסד אור שהם חסרים ממנו [מהסטרטא אחרא] ודאי, ועל זה אמרו מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר וכו', דכיוון שאלו ב' המראות נראים על כרחך הוא אור בהיר אור היום, וכן בציצית אלו ב' לבן ותכלת". והכוונה שלהבחין בין חושך הלילה לאור היום יש לראות בגווני החוור והתכלתא הבהירים, שעל ידם יבחין באור היום.

אלא שעדיין יקשה למה אם כן צריך להבחין ביניהם – בין תכלת ללבן. אולם לפי מה שנתבאר בזוהר, הלבן הוא כנגד אור התורה, אולם התכלת כנגד כוונת מחשבת המעשים בדרגתם, ואין חלקי האדם יוצאים מחושכם לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, עד שיבחין בין תכלת ללבן, שבלא הבחנה זו עדיין לא נסמן לעבד לאלוקיו.

ובאמת שגוון התכלת דומה לשחור וכמו שנתבאר בדברי הגר"א הנ"ל (נו ע"א), אלא שכאן נכלל אות תיקון הקדושה הבא לתקן את עניני החומר שאינם תלויים במעשה מצוה, שזהו סוד הקדושה – וְהֵייתֶם קְדוּשִׁים לְאַלְקֵיכֶם, שכל עוד

נפעלים המעשים ללא שורש הכולל להיות פונה לבוראו, אין החומר נתקן, אולם כאשר משעבד עצמו לבוראו נמצא שהחומר עצמו נתקן במה שנעשה עזר וסיוע לתכלית. וכמו שהאריך רמח"ל לבאר במסילת ישרים פרק א ובדרך ה' ח"א פרק רביעי. וזה סוד גוון התכלת – ש"מתוך החומר עצמו והעסק הגופני ישיג את השלמות וההתעלות אל הזוך ואל המעלה, ואדרבה השפלתו תהיה הגבהתו, ומשם יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו בהיותו הופך את החושך לאור ואת הצלמות לנוגה יזריח" (דרך ה' שם).

והנה כנגד ג' הבחנות הללו עומדים העולמות בסדרן, וכמו שנתבאר בדרך ה' ח"ד פרק ששי אות יג, שהעולם התחתון הוא עולם העשייה השפל, ועל העולם הזה יש עולם המלאכים הנקרא יצירה, ועליו עולם הכוחות העליונים שרשי הבריות ונקרא עולם הבריאה או הכסא, עי"ש. והכוונה, שעולם השפל חשוך הוא ועומד כנגד הנפש ומעשה המצוות התלויין בעולם העשייה, ועליו עולם המלאכים ביצירה שכנגד הרוח ואור התורה, ועליהם עולם הבריאה שבו נשרשים כל הנבראים, ונקרא עולם הכסא משום שעליו יושב ובו מתלבש כבודו יתברך [שהוא עולם האצילות – עולם האלוקות], וכפי הכבוד אשר מתפשט במעשים, כן מתגדל ומתקדש כבודו בעולמו, וכמו שנאמר (ישעיה מג, ז): "כל הנקרא בשמי ולכבודי, בראתיו, יצרתיו, אף עשיתיו" – כנגד ארבעת העולמות הנזכרים. ויובן מעתה מאמר הזוהר שנפש רוח ונשמה כנגד תלת גוונים אוכמא חוורא ותכלתא, "ותכלתא איהו תכלתא דציצית בגין דאיהו דומה לכורסיא". שבחינות אלו של נפש רוח ונשמה, ושכנגדן המצוה התורה והעבודה, עומדים כנגד ג' עולמות, וגוון התכלת שהוא תכלת הציצית – חותם העבדות הקובע דרגת המעשים ביראה ואהבה, דומה לכורסיא שהוא כנגד עולם הכסא – שורש כל המעשים, וכמו שנתבאר.

ונבין מה שאמרו עוד בזוהר הנזכר שאין בסטרא אחרא גוון תכלת – "בגין דאיהו דומה לכרסיא יקרא", והביאור שענין הכסא להחזיר כל רעה לטובה, במה שיהיה כל החומר נתקן לשמש את התכלית, ולכן אין גוון התכלת בסטרא אחרא כיון שענינה עומד כנגד גווני אוכמא וסומקא החשוכים שאין בהן תיקון.

ויובן עוד מאמר הזוהר בתקונים תיקונאה עשיראה (כא ע"ב, ובדפי הגר"א כו ע"ב): "כל מאן דמתעטף בעטופא דמצוה כאילו אתקין כרסייא לקב"ה". ובביאור רבינו הגר"א: "ר"ל כנגד ארבע כנפים של החיות, וזה כסותך שהן בכסא שהיא לבושא דאדם של אצילות כו' וכן ציצית הוא בכסא כו' ולכן אמרו תכלת כו' דומה לכסא". והביאור, שהתיקון שנעשה בעיטוף הטלית להעמיד את הבריאה להיות כסא לעולם האלוקות במה שתעמוד כמסייעת לתכלית. ומעתה זכינו להבין כוונת דברי רבי מאיר, דמה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין – של חוור ואוכס, שדוקא בראיתו נזכור את מצוות ה'. מפני שתכלת כולל כל הצבעים במה שהוא כללות בכל, ולכן דומה לים שכנגד הנפש שהוא חשוך מצד עצמו, והים דומה לרקיע – שכנגד הרוח – אור המאיר, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שהוא נשמת ושורש כולם. וכיון שהוא כללות כולם לכן בו דוקא זכירת כל המצוות לעשותם, פירוש, כמו שנתבאר בדרך ה' הנזכר, שהוא היסוד הכולל את כל מעשה המצוות שייעשו מתוך ידיעת התכלית. וכמו שכתב רבינו בדרך ה' ח"א פרק רביעי אות ו ש"שרש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו ומשעבד עצמו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטייתו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו ולא יטה ממנו". ורק בזה יוכל להיות קדוש לאלוקיו במה שלא יתור אחרי לבבו ועיניו אלא יהיה כולו פונה רק לתכלית דבקתו ית' והשגת אור פניו, ואז יימצאו אפילו הענינים הגשמיים מתעלים עמו וכמו שנתבאר במסילת ישרים פרק א ופרק כו.

“...וּנְתַנּוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פְּתִיל
תְּכֵלֶת. וְהָיָה לָכֶם לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה’
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם...”
(במדבר טו, לח-לט)

“וראיתם אותו וזכרתם את כל
מצות ה’ – שקולה מצוה זו כנגד
כל המצות כולן.
ותניא אידך: וראיתם אותו
וזכרתם... ועשיתם – ראייה מביאה
לידי זכירה, זכירה מביאה לידי
עשייה. ורשב”י אומר: כל הזריז
במצוה זו – זוכה ומקבל פני
שכינה...”
(מנחות מג ע”ב)